

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО**

ФАБРИКА-ПРОЦЬКА ОЛЬГА РОМАНІВНА

УДК 784.4 (477.86) : 78:801.81 : 339.92

**НАРОДНА МУЗИЧНА КУЛЬТУРА
ЛЕМКІВ І РУСИНІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ
В КОНТЕКСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ**

Спеціальність 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора мистецтвознавства

Київ – 2021

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.
Робота виконана на кафедрі музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ).

Науковий консультант: доктор мистецтвознавства, професор
ДУТЧАК Віолетта Григорівна,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри музичної україністики
та народно-інструментального мистецтва

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
КИЯНОВСЬКА Любов Олександрівна,
Львівська національна музична академія
імені М. В. Лисенка Міністерства культури
та інформаційної політики України,
завідувач кафедри історії музики

доктор мистецтвознавства, професор
АФОНІНА Олена Сталівна,
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв Міністерства культури
та інформаційної політики України,
професор кафедри академічного
і естрадного вокалу та звукорежисури

доктор культурології, професор
САБАДАШ Юлія Сергіївна,
Маріупольський державний університет
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри культурології
та інформаційної діяльності

Захист відбудеться «11» травня 2021 року о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.005.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук у Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, м. Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11.

Із дисертацією можна ознайомитися в читальному залі бібліотеки Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського: м. Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11.

Автореферат розіслано « » квітня 2021 року.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства

Швець Н. О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми визначається потребою комплексного висвітлення специфіки народної музичної культури етнічних груп лемків і русинів Карпатського регіону в контексті ідентифікаційних процесів ХХ–ХХІ століть.

Консолідація українського етносу як у межах країни, так і поза її кордонами, завжди залишалася актуальною проблемою в історії та культурі. Історико-культурна своєрідність гірського населення Українських Карпат, а саме етнографічних груп (субетносів) гуцулів, бойків, лемків та ін. зумовлена рядом чинників (спільна самоназва, географічне розташування, історичні особливості розвитку, їх політичне та соціальне становище, діалектні відмінності мови, традиційно-побутові особливості, що прослідковуються в одязі, житлі, фольклорі, звичаях, обрядах, народній музиці, декоративно-прикладному мистецтві), а також впливом сусідніх народів (поляками, словаками, чехами, румунами, угорцями). Їх самоідентифікація була і залишається об'єктом пильної уваги політиків, ідеологів, культурологів і мистецтвознавців.

Особливим геокультурним простором буття субетносів постає Карпатський історико-етнографічний регіон на пограниччі Словаччини, України та Польщі. У межах нього вирізняють Прикарпаття, Карпати (гірські території кількох європейських держав), Закарпаття. Динаміка міжетнічних взаємин цього регіону відбувалася у контексті складних геополітичних змін в історії Центрально-Східної Європи, зокрема територіально-адміністративного устрою, що зумовив і складні суспільно-культурні модифікації. Етнонаціональні спільноти Карпатського регіону постійно перебували в полоні пошуку власної етнічної приналежності, а звідси й ідентифікації, котра відображалася у збереженні мовних, етнологічних, фольклорних, ментальних, життєвих пріоритетів.

Окремі частини Карпатського регіону входили і до Лемківщини – як окремої території, де проживають обабіч головного Карпатського хребта від рік Сяну із Солинкою на сході до Попраду з Дунайцем на заході, між польським та словацьким народами, автохтонні лемки – найзахідніша гілка українського народу. Незважаючи на те, що лемки чинили стійкий опір асиміляційному тиску, особливо поляків, все ж до середини ХХ ст. втратили значну частину своєї території. Нищівної непоправної шкоди самобутній культурі лемків завдала депортація 1944–1946 рр. на терени УРСР, а також операція «Вісла» (1947 р.), внаслідок якої лемківські родини було переселено на північно-західні землі Польщі і розселено окремими родинами між польськими поселенцями. Північна Лемківщина була заселена польськими верховинцями, а більшість земель залишилась пустою.

Натомість на території колишньої Карпатської Руси, поряд із іншими народами, протягом століть мешкали русини-українці, які й до сьогодні проживають у понад 230 населених пунктах Пряшівщини Північно-Східної Словаччини вздовж словацько-польського державного кордону, а також у західній частині Закарпатської області. Між словаками та русинами-українцями

не було жодного мовного бар'єра, а історична закономірність позначила їх спільною долею в боротьбі за збереження національної самобутності та соціальної справедливості.

Розмежованість українського народу та й окремих субетносів поміж різними політичними утвореннями, в умовах багатовікового періоду бездержавності, призвела до різних самоідентифікаційних назв, які закріпилися в науковій історичній, етнографічній та фольклористичній літературі. Упродовж століть культура русинів і лемків, як невід'ємної частини надбань українського етносу, розвиваючись поряд із карпато-балканським пластом, збагачувалася досвідом сусідніх народів. Етнокультурні контакти сприяли взаємопроникненню, взаємозасвоєнню і трансформації не тільки явищ традиційної культури, у т. ч. й календарної обрядовості, а й нових надбань. Депортаційні і політичні процеси ХХ ст., що призвели до розмежування лемків і русинів кордонами різних держав, мали катастрофічні наслідки.

Через тривалі ідеологічні заборони радянського періоду національно-культурна панорама розглядалася крізь призму загальних уніфікаційних підходів. Проте, з встановленням Української Незалежності чітке визначення етнічних і культуротворчих чинників буття лемків і русинів набуло потреби в об'єктивному аналізі та актуальному узагальненні.

У різні періоди саме фольклор поставав духовним містком між минулим і сьогоденням, дієвим орієнтиром у прийдешнє, а отже, може трактуватися як об'єктивний критерій культурної ідентичності, визначальна форма етнічної свідомості. Дослідження музичної фольклорної традиції (культури) у середовищі лемків та русинів зумовлене рядом об'єктивних факторів. Українсько-польсько-словацьке пограниччя протягом тривалого періоду перебувало у складних умовах боротьби держав за адміністративний кордон. Особливості розташування українців регіону в смузі міжетнічного прикордоння, постійна загроза бути асимільованими викликали захисну протидію насамперед у відстоюванні власного культурного простору. Вивчення народної музичної культури лемків та русинів Карпатського регіону несе в собі розмаїття інформації про історію горян, їх світогляд, суспільно-культурне життя, народну музику, спів, танець, мистецтво загалом, теоретичне осмислення якої є одним з основних напрямків вивчення культурологічної науки.

Складним та неоднорідним явищем з кінця 80-х рр. ХХ століття й до сьогодні є розвиток карпаторусинського руху, популярність якого зростає у Словаччині, Польщі, Хорватії, Сербії, Канаді. За словами дослідників, це відбувається не лише завдяки «активності» русинських діячів, це – наслідок бездіяльності України у такій ситуації. Протягом останньої чверті століття українська ідентичність для місцевого населення ставала менш привабливою, а тепер на Україну наклався ще й образ країни, у якій триває війна (Б. Гальчак).

Нині етнографічну групу лемків і русинів слід сприймати не з погляду загрози втрати своєї культурно-мистецької спадщини, а як збереження етнонаціональної ідентичності, незважаючи на тенденції асиміляції в Словаччині та Польщі. В умовах нівелювання, уніфікації, урбанізації наукове

дослідження специфіки української традиційної культури з метою збереження духовних цінностей практично неможливе без урахування етнорегіонального аспекту. Концертно-сценічна репрезентація фольклору сформувала нове явище фольклоризму, прояви якого в культурі визначаються такими сферами функціонування як професійна художня творчість усіх видів (наука, педагогіка, фольклоризація, нова обрядовість, фестивальна практика і медіа (у т.ч. аудіозаписи, реклама), засоби масової інформації (за І. Земцовським).

З огляду на складний історичний період ХХ – початку ХХІ століть, позначений значними соціокультурними трансформаціями, впливом атеїстичної ідеології, заборонами святкувань і збереження народних обрядів, зміною динаміки міграцій (як добровільних, так і примусових), урахуванням політичних факторів, загальних процесів урбанізації і глобалізації, саме в умовах незалежної України постала можливість системного наукового осмислення етнокультури лемків і русинів Карпатського регіону, а саме її народної музичної компоненти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації затверджена (протокол № 10 від 31.10.2017 р.) й уточнена (протокол № 7 від 30.08.2019 р.) Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Змістове спрямування дисертації узгоджене з програмою наукових досліджень кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Навчально-наукового Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та пов'язане з темою «Народно-інструментальна музика України і зарубіжжя: взаємодія фольклорного і академічного напрямів» (державний реєстраційний номер 0113U006389). Крім того, робота виконана згідно з фундаментальним дослідженням «Мистецтво української діаспори ХХ – початку ХХІ століття як функціональна система національної культури» (державний реєстраційний номер 0119U100722).

Метою роботи є визначення специфіки буття музичної культури лемків і русинів Карпатського географічного ареалу упродовж ХХ – початку ХХІ ст. у різноманітних формах його функціонування (збереження, відродження, трансформація) як чинників культурної ідентифікації.

Відповідно до мети вирізняються такі **завдання дисертації**:

- проаналізувати джерелознавчу базу дослідження;
- упорядкувати історіографію вивчення народної музичної культури лемків і русинів Карпатського регіону;
- узагальнити теоретичні принципи та методологічні засади дослідження народної музичної культури пограниччя;
- систематизувати історичні відомості щодо поселення й міграції етнічних груп українців у Карпатському регіоні;
- окреслити проблематику суспільно-політичних напрямів русинства, карпаторусинства, неорусинства;
- з'ясувати специфіку національно-культурної ідентичності на пограниччі країн Карпатського регіону;

- дослідити пріоритетні жанри обрядової та необрядової пісенності лемків і русинів та динаміку їх побутування на території Польщі, Словаччини та України з кінця ХХ до початку ХХІ ст.;

- розкрити характерні риси жанрової палітри лемківсько-русинського музичного фольклору як основи ідентифікації та самоідентифікації українців Карпатського регіону в період сьогодення;

- виявити тенденції трансформації лемківської пісенної культури на прикладі творчості провідних мистецьких колективів та окремих виконавців України, Польщі, Словаччини;

- простежити трансмісію фольклорної традиції лемків і русинів в українській культурі Карпатського порубіжжя;

- висвітлити особливості збереження та практичного використання народного музичного інструментарію пограниччя України / Польщі / Словаччини;

- здійснити системний аналіз функціонування лемківських і русинських фольклорних фестивалів;

- охарактеризувати суспільно-культурну діяльність товариств і організацій лемків і русинів на регіональному, всеукраїнському, міжнародному рівнях в Україні та за кордоном;

- комплексно представити музейництво як засіб і форму збереження лемківсько-русинської духовної і матеріальної культури у світі.

Об'єкт дослідження – народна музична культура на пограниччі України, Польщі та Словаччини ХХ–ХХІ ст. як системне явище.

Предметом дослідження є народна музична культура лемків та русинів Карпатського регіону в контексті збереження їх ідентичності в складі українського етносу упродовж ХХ – початку ХХІ ст.

Хронологічні межі роботи охоплюють ХХ – перші десятиліття ХХІ століть.

Основними географічними ареалами в роботі визначено місцевості компактного проживання лемків і русинів в Україні, Польщі та Словаччині.

Методологія дослідження. Багатоаспектність проблеми культурної ідентичності лемків і русинів зумовлює необхідність застосування міждисциплінарного підходу, що враховує специфіку різних галузей сучасного гуманітарного знання.

Головним принципом дослідження є *комплексний підхід* до виконання поставлених у роботі завдань. У роботі пріоритетними є засади історизму, цілісності й системності, об'єктивності, а також міждисциплінарного підходу, спрямовані на аналіз історичної динаміки функціонування музичної культури в умовах інонаціонального середовища.

У науковій роботі застосовано синтез теоретичних принципів і методів, провідні з них: *дослідницько-пошуковий, діалектичний, історичний, інформаційний, культурологічний, психологічний, феноменологічний, історіографічного аналізу, системно-аналітичний, структурно-типологічний, системний, ретроспективний, соціокультурної динаміки, метод культурної*

реконструкції, еволюційний та ін.

Серед методів емпіричного характеру – *спостереження, опитування, інтерв'ю.*

Основою дослідження феномену народної музичної культури лемків і русинів Карпатського регіону ХХ – поч. ХХІ ст. є інтегрованість вищезгаданих методів з методами гуманітарних наук – історії, культурології, народознавства, етнології, історії музичного мистецтва тощо.

Джерелознавчою базою дослідження слугували:

- фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Українського центру науково-технічної та економічної інформації, Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Франка; Музею української культури у Свиднику (Словаччина); Історичного музею в Сяноку (Польща); Музею лемківської культури в Зиндранові (Польща); Монастириського обласного Музею лемківської культури; Музею під відкритим небом «Лемківське село» (м. Монастириська, Україна); Музею історії та культури села Люта (Закарпатська обл.); Краєзнавчого музею та Музею народної архітектури та побуту (м. Ужгород, Закарпатська обл.); Музею етнографії і художніх промислів Академії Наук України у Львові; Львівського історичного музею та ін.;

- наукові та періодичні видання України («Дзвони Лемківщини», «Лемківський календар», «Джерело», «Унікум»); Словаччини («Науковий збірник Музею Української культури у Свиднику», «Нове життя», «Дукля», «Бесіда»); Польщі («Наше слово», «Ватра», «Український альманах»); США («Аннали Лемківщини», «Лемківщина»);

- приватні особисті фонди М. Мушинки, Ю. Швантнера, П. Богдана (Пряшів, Словаччина), М. Сополиги, Й. Вархола та Н. Вархол, І. Чижмара (Свидник, Словаччина), Г. Карась, В. Дутчак, О. Данилів, В. Чабана, П. Чоловського, Я. Галик, І. Любчика (Івано-Франківськ, Україна);

- матеріали веб-сторінок виконавців, колективів, громадських організацій, діаспорних осередків;

- нотні фольклорні збірники та обробки народних пісень для різного складу;

- аудіо- й відеозаписи сучасної концертної та фестивальної практики індивідуальних і колективних форм виконавства, поширених у середовищі лемків та русинів України, Польщі та Словаччини.

Наукова новизна дослідження визначається комплексним осмисленням функціонування й трансформації народної музичної культури лемків і русинів Карпатського регіону в контексті проблем ідентичності.

У зв'язку з цим у дослідженні **вперше**:

- *узагальнено* історіографію з проблем дослідження музичної народної культури пограниччя країн Карпатського регіону, зокрема введено до наукового обігу періодику, біографічні праці, епістолярій, мемуаристику, джерелознавчий масив іншомовної (польської, словацької та ін.) наукової літератури, віртуальних джерел тощо;

- *актуалізовано й об'єктивно оцінено* проблематику русинського, неорусинського, карпаторусинського напрямів у вивченні історії та культури Карпатського регіону;

- *системно представлено* функціонування народної музичної культури лемків України, лемків Польщі та русинів-українців Словаччини, що охоплює музичні цінності та артефакти, види діяльності, суб'єкти діяльності, установи та соціальні інститути, культурно-мистецьке середовище;

- *представлено* узагальнений широкий емпіричний матеріал (на основі власних інтерв'ю та спостережень за творчістю солістів та мистецьких колективів, аналізу аудіальних і аудіовізуальних джерел) лемківської та русинської народної музичної творчості;

- *виокремлено* музичну фольклорну традицію як домінуючий чинник ідентифікації та самоідентифікації українців Карпатського регіону, зокрема на території Польщі й Словаччини;

- *обґрунтовано* засади трансформації музичної фольклорної традиції та процеси її трансмісії в середовищі лемків і русинів ХХ – початку ХХІ ст.;

- *проаналізовано* формування та напрями діяльності лемківських організацій України, Польщі, Словацької Республіки, Світової Федерації Українських Лемківських Об'єднань та ін., зафіксовану на численних міжнародних з'їздах, конгресах, конференціях;

- *репрезентовано* різножанрову фольклорну творчість мистецьких колективів лемків України («Бескид», м. Івано-Франківськ; «Студенька», м. Калуш, «Лемковина», м. Львів, «Радоцина», с. Пустомити Львівської обл. та ін.), лемків Польщі («Кичера», м. Легніца, «Грабовчани», м. Грабовніци, «Серенча», «Лемківський перстеник», м. Горлиці та ін.), русинів Словаччини («ПУЛЬС», «Карпатянин-сеньйор», м. Пряшів, «Свидничанка», «Свидницькі гелігонкаре», «Маковичка», «Грдза» м. Свидник, «Лабірськы бетяре», м. Лабірці та ін.);

- *виявлено* лемківсько-русинську складову репертуару солістів і естрадних гуртів України та зарубіжжя (Анни Чеберенчик (Анички), Софії Федіни, Лесі Мацьків (Лесі Горлицьку), Галини Баранкевич, Оксани Мухи, Христини Соловій, «Плач Єремії», «Піккардійської терції», «Kozak System», «Кораллі», Юлії Дошни, Марії Мачошкової, Ганни Сервіцької, Моніки Кондрачової та ін.);

- *систематизовано* динаміку розвитку фольклорно-фестивального руху лемків і русинів в Україні («Дзвони Лемківщини» м. Монастирська, Тернопільська обл., «Гомін Лемківщини» м. Зимна Вода, Львівська обл., «Лемківскы пацюркы» м. Монастирська, Тернопільська обл.), Польщі («Лемківська Ватра» м. Ждиня, Польща, «Лемківська Ватра на вигнанні» м. Міхалове), Словаччині («Сьвіт під Кичером» с. Курів, Свята культури русинів-українців у Свиднику, Фестивалю фольклору русинів-українців Словаччини у Камйонці, Фестивалю виконавців народних та авторських пісень русинів-українців Словаччини «Маковицька струна» м. Бардіїв – м. Пряшів, Фестивалю духовної культури м. Снина);

- *проаналізовано* тенденції збереження лемківсько-русинської духовної та

матеріальної культури в музейництві країн Карпатського регіону та української діаспори: Музейний комплекс «Лемківське село» (м. Монастирська Тернопільської обл., Україна), Музей народної архітектури і побуту імені Климентія Шептицького – «Шевченківський гай» (Львів, Україна), Музей народної архітектури (Сянок, Польща), Музей лемківської культури (Зиндранова, Польща), Музей української культури у Свиднику (Словаччина), Музей лемківського побуту (Команча, Польща), Музей народних музичних інструментів (Щидловці, Польща), Інтерактивний музей народних музичних інструментів (Брутовце, Словаччина), Музей русинської культури (Пряшів, Словаччина), Український музей (Стемфорд, США), Музей лемківської спадщини ім. Юліяна Тарновича-Бескида (Торонто, Канада).

Також у роботі *знайшло продовження* вивчення феноменів ідентичності та пограниччя на прикладі Карпатського регіону, зокрема порубіжжя України-Польщі-Словаччини.

Особистий внесок здобувача. На основі опрацьованих джерел, особистих спостережень та узагальнень комплексно досліджено музичну фольклорну традицію лемків та русинів Карпатського регіону в контексті культурної історії лемків Польщі, лемків-переселенців України та русинів Словаччини упродовж ХХ – початку ХХІ ст. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримані автором особисто. Публікації є одноосібними. Зі статті, опублікованої у співавторстві, використано лише положення, що є результатом власних досліджень.

Матеріали дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства «Пісенна культура лемків ХХ століття: збереження традицій та новотворчість» (захищеної 25.01.2008 р.) у роботі представлені в джерелознавчому огляді.

Теоретична і практична значимість результатів дослідження полягає у можливості використання його матеріалів і висновків у наукових розробках з проблем функціонування музичного фольклоризму в умовах інонаціональної комунікації, а також у культурологічних, мистецтвознавчих роботах та створенні навчальних посібників з історії музичної культури, культури діаспори, а також у можливості поглибленого наукового дослідження розвитку лемківської і русинської музичної культури та у подальшому обґрунтуванні проблем історичного моделювання культурних процесів регіонального масштабу. Результати і висновки дослідження знайдуть своє місце у лекційних курсах з культурології, етномузикології, етнографії, народознавства, музичної україністики, культури і мистецтва українців діаспори, народно-інструментального виконавства для студентів вищих навчальних закладів України, а також у подальших наукових розвідках, енциклопедичних і науково-публіцистичних виданнях, радіо- й телепередачах.

Теоретичну основу дослідження склали праці українських та зарубіжних дослідників з різних напрямів:

- *історико-теоретичного* (Л. Белея, І. Буркута, І. Ваната, Я. Галик, П. Герчанівської, Д. Гованської-Рейлі, Ю. Гошка, Т. Гуменюк, С. Дубіель-Дмитришина (S. Dubiel-Dmytryscyn), О.Кісь, І. Красовського, І. Лемкіна, І. Любчика, В. Міхнал (W. Michnal), І. Монолатія, М. Мушинки,

В. Наконечного, М. Новакович, С. Павлюка, М. Сивицького, Г. Скрипник, М. Сополіги, Ю. Тарновича, М. Тиводара, І. Цепенди, І. Чулика, Т. Філіної, ін.);

- *мистецтвознавчого* (О. Афоніної, О. Бенч, І. Бермес, П. Герчанівської, Т. Гуменюк, В. Дутчак, Г. Карась, Л. Кияновської, О. Козаренка, Л. Корній, М. Мушинки, О. Немкович, М. Новакович, М. Станкевича, О. Фабрики-Процької, А. Фурдичка, М. Хая);

- *фольклористичного, етнографічного та культурологічного*, зокрема:

- традицій усної літературної народної творчості (Н. Вархол, Й. Вархола, М. Гиряка, В. Гнатюка, В. Гойсак, Й. Грушовського (J. Hrusovsky), Я. Гудакової (J. Hudakova), М. Дмитренка, О. Зілінського, Р. Кирчіва, О. Кровицької, О. Кузьменко, О. Лісової, В. Міхнал (W. Michnal), М. Мушинки, Л. Мушкетик, С. Павлюка, О. Рудловчак, С. Садовенко, Л. Халюк, ін.),

- специфіки музичного фольклору (Я. Бодака, В. Гнатюка, В. Гойсак, Я. Головацького, В. Гошовського, С. Грици, Й. Грушовського (J. Hrusovsky), Я. Гудакової (J. Hudakova), С. Деби, І. Довгалюк, І. Земцовського, О. Івановської, Г. Карась, І. Клименко, Ф. Колесси, О. Кольберга, Ю. Костюка, З. Лиська, В. Мадяр-Новак, О. Мельник, Ю. Млинарича, М. Мушинки, Й. Роздольського, С. Садовенко, О. Смоляка, М. Соболевського, О. Фабрики-Процької, Н. Федорняк, А. Фурдичка, І. Хланти, Ю. Цимбори, К. Чаплик, І. Чижмара, П. Чоловського, ін.),

- функціонування обрядів, звичаїв, вірувань (Б. Баволяка (B. Bawolak), Р. Гузій, Н. Вархол, Й. Вархола, М. Горбаль, А. Іваницького, І. Калиняка, В. Мадзіка, В. Максимовича, О. Маслея, М. Мушинки, В. Пилипович, Т. Саварин, Б. Тарасевич-Цісельської (B. Tarasiewicz-Ciesielska), О. Фабрики-Процької, В. Хомика, Т. Цимбал, І. Чурпека, О. Шевчук, М. Шмайди, ін.),

- народознавства (Н. Вархол, Й. Вархола, П. Герчанівської, В. Гошка, М. Сивицького, М. Сополіги, С. Павлюка, О. Фабрики-Процької, ін.),

- питань етноорганології (Н. Гуляєвої, Н. Ганудельової, М. Горбалья, В. Дутчак, А. Душного, Б. Кіндратюка, В. Максимовича, Л. Пасічняк, М. Сметанки, О. Фабрики-Процької, М. Хая, І. Чижмара, В. Шостак ін.),

- проблематики культурної ідентичності на пограниччі та в діаспорі (Г. Бабінського (G. Babiński), І. Бартмінського (J. Bartminski), Л. Вахніної, М. Гібернау, М. Голки (M. Golka), М. Гуль, Д. Демського (D. Demski), С. Дубіель-Дмитришина (S. Dubiel-Dmytryscyn), В. Кочана, О. Кривицької, І. Лисого, Н. Мадей, В. Макари, В. Моцока, М. Мушинки, Л. Нагорної, М. Новакович, М. Пецуха (M. Peczuch), О. Румянцева, А. Садовського (A. Sadowski), Е. Сміт, М. Сополіги, О. Сухомлинова, Б. Тарасевич-Цісельської (B. Tarasiewicz-Ciesielska), С. Трояна (S. Trojan), О. Фабрики-Процької, Н. Федорняк, Р. Чмелика, К. Шестакової, О. Яковлева та ін.);

- *музично-виконавського* (М. Байко, О. Гижі, Я. Головацького, С. Грици, Б. Дрималика, А. Дулеби, Л. Єфремової, А. Каршка, Ю. Костюка, І. Майчика, І. Мигалича, Ю. Млинарича, О. Сальви, Р. Соболевського, М. Турка, І. Хланти, Ю. Цимбори, К. Чаплик, П. Чоловського) та інших спрямувань.

Апробація результатів роботи. Проблематика і висновки дослідження

висвітлювались у публічних виступах авторки на конференціях різних рівнів:

- **всеукраїнських** – «Народознавчі студії пам'яті В. Т. Скуратівського «Традиційна культура українського народу в ХХІ столітті: стан та перспективи розвитку» (Київ, 29 жовтня 2009; Київ, 21–22 жовтня 2010); «Х Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва. Українська культура: виклики сьогодення» (Київ, 31 травня – 1 червня 2012); «Цього забути не можна!..», присвяч. 65-річчю депортації українців з території Польщі на Східну Україну (Луганськ, 2 жовтня 2009); «Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті «...землякам моїм в Україні і не в Україні...» (Львів, 23–24 серпня 2013); «Національні культури в глобалізованому світі» (Київ, 6–7 квітня 2017); «Мистецтво Прикарпаття в соціокультурному просторі України (на пошанування 90-ї річниці від дня народження Михайла Фіголя)» (Івано-Франківськ, 19–20 жовтня 2017);

- **міжнародних** – «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проекція у майбутнє» (Львів, 23–25 червня 2010); «Взаємодія культур і збереження розмаїття форм культурного самовираження в умовах глобалізації: ХІ Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва» (Київ, 28–29 травня 2013); «Мистецька освіта в культурному просторі України ХХІ століття» (Київ, Одеса, 28–30 квітня 2015); «Традиції і сучасні стан культури і мистецтва» (Мінск, Беларусь, 7–8 вересня 2017); «Lemkovia, Wojkovia, Rusini – dejiny, sucasnost, materialna a duchovna kultura» k 70. Ukrajincov zo Slovenska do ZSSR a Akcie «Visla» v Polsku v roku 1947» (Banska Bystrica, Slovakia, 2017); «Key Issues of Education and Sciences: Development for Ukraine and Poland» (Stalowa Wola, Poland, 20–21 July 2018); «Культурні та мистецькі студії ХХІ століття: науково-практичне партнерство» (Київ, 6 червня 2019); «Актуальні філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі» (Київ, 8–9 лютого 2019); «Традиції і сучасні стан культури і мистецтва» (Мінск, Беларусь, 12–13 вересня 2019); «Українська діаспора: проблеми дослідження» (Острог, 23–24 вересня 2020); «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ» (Мюнхен, Німеччина, 29 жовтня–1 листопада 2020);

- **наукових засіданнях** мистецтвознавчої секції Івано-Франківського відділення Наукового товариства імені Т. Шевченка (2017–2020);

- **звітних наукових конференціях** викладачів, докторантів і аспірантів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» (2008–2020).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в монографії та 54 наукових публікаціях, серед яких 19 у фахових наукових виданнях України, 14 у закордонних періодичних часописах, колективних монографіях та індексованих виданнях, 21 у збірниках статей та матеріалів наукових конференцій.

Результати дослідження також використані у лекційних і практичних заняттях авторки в навчальних курсах «Теорія стилів народного виконавства», «Регіональна специфіка народного виконавства», «Фольклорна експедиція

(методика, транскрипція, документація)», «Музичний фольклор народів світу» для студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» спеціальності «Музичне мистецтво» освітніх рівнів «бакалавр» і «магістр».

Структура і обсяг дослідження визначаються метою й характером основних завдань. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (972 найменування, з них 96 – іноземними мовами) та ілюстративного додатка. Загальний обсяг дисертації – 634 с., з них основного тексту – 490 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, встановлено зв'язок із науковими програмами й темами, визначено мету і завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів.

У **першому розділі – «ДЖЕРЕЛЬНІ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЕМКІВ І РУСИНІВ»** – розкрито стан наукового опрацювання тематики дисертації, визначено методологічні орієнтири дослідження.

У **підрозділі 1.1 – «Джерелознавчі аспекти дослідження»** – висвітлено питання вивчення культурної спадщини лемків і русинів, яке відбувалося в різних обставинах, зі змінами в політичному, суспільному і громадському житті, культурному середовищі. Дослідженням різних напрямків розвитку матеріальної та духовної культури лемків і українців-русинів займалися слов'янські історики, етнографи та фольклористи багатьох країн, зокрема України – В. Гнатюк, І. Панькевич, О. Духнович, І. Верхратський, Ф. Ковач, Ф. Колесса, В. Гошовський, О. Торонський, О. Дей, С. Гостиняк, І. Майчик, І. Красовський, І. Чулик, В. Хомик, С. Грица, М. Байко, М. Горбаль, Я. Бодак, Р. Кирчів, К. Чаплик; Словаччини – М. Мушинка, М. Сополіга, Й. Вархол, Н. Вархол, І. Чижмар та ін.; Польщі – І. Ж. Паулі, Ф. Ржегорж, О. Кольберг, Я. Полянський, В. Гойсак, В. Міхнал, Б. Баволяк, Й. Бартмінський, С. Дубіел-Дмитришен, Б. Тарасевич-Цісельська, М. Пецух. Синергетику регіональних ідентичностей у культурному континуумі України кінця ХХ – початку ХХІ століть розкриває дослідження О. Яковлева.

Проаналізовано здобутки істориків, етнографів та фольклористів, які вивчали напрями розвитку матеріальної та духовної культури лемків і русинів. Окрема увага приділена проблематиці ідентичності та пограниччя, актуалізованих зокрема, в різних обставинах політичного, суспільного, культурного середовища прикордонних територій України, Польщі, Словаччини.

У **підрозділі 1.2 – «Історіографія народної творчості етнічних груп українців Карпатського регіону»** – визначено спрямування історичних, етнографічних, етнологічних та фольклористичних досліджень культури лемків і русинів упродовж ХХ – початку ХХІ ст. Особливий акцент зроблено на аналізі

праць відомих фольклористів та етнографів.

Музичний фольклоризм розвивається на композиторському, виконавському та етнографічному рівнях. Визначено, що у пісенно-музичному мистецтві фольклоризм – це процес адаптації, репродукції та трансформації музичного фольклору у всіх галузях і жанрах музичного мистецтва. Серед мистецтвознавчих теорій пріоритетною постає теорія традиції (за М. Станкевичем), що спрямована на аналіз народнопісенних жанрів, їх трансляції в часі, визначення проявів явища фольклоризму.

Проведений аналіз і класифікація джерел засвідчили важливість звернення до тематики народної музичної культури лемків і русинів на пограниччі країн Карпатського регіону у часовому розгортанні ХХ – початку ХХІ ст. Це дозволило виокремити основні актуальні напрями та необхідність їх дослідження.

У підрозділі 1.3 – «**Методологічні засади дослідження: термінологічні, історичні, культурологічні, мистецтвознавчі орієнтири**» – визначено сукупність взаємопов'язаних принципів і методів, спрямованих на виконання поставлених завдань.

Складність проблематики музичної культури лемків і русинів Карпатського регіону полягає у багатовекторності та переплетенні кількох не лише предметних, а й методологічних площин дослідження. Стосовно останніх, то це, зокрема, комплексна взаємодія теоретичних принципів і методів у питаннях вивчення етнічної та національної ідентичності загалом і пограниччя зокрема; особистої та соціальної ідентифікації в складі етнічних груп; системи функціонування музичної культури та взаємодії її складових; динаміки розвитку фольклору та його жанрів як ідентифікаційних маркерів; діалектичної взаємодії традиційного і новаторського у формах репрезентації музичної культури; історичної динаміки розвитку музично-фольклорної традиції в умовах інонаціонального середовища та ін.

Обґрунтовано комплекс використаних у роботі методів, провідними з яких стали: дослідницько-пошуковий, діалектичний, історичний, інформаційний, пошуковий, історичний, психологічний, теоретичний, феноменологічний, діалектичний, історіографічний (описовий), історико-культурологічного аналізу, історично-еволюційний, структурно-типологічний, ретроспективний, феноменологічний, соціокультурної динаміки, спостереження, узагальнення, системно-аналітичний, метод культурної реконструкції та ін.

У висновках до I розділу зазначено, що проведений аналіз джерел засвідчив важливість звернення до тематики музичної культури лемків і русинів на пограниччі країн Карпатського регіону у часовому розгортанні ХХ – початку ХХІ ст. Результатом аналізу стали вияв і класифікація джерел дослідження за типами – писемні, речові, візуальні, звукові, змішані (за Л. Корній); хронологічними та географічними показниками; історико-етнографічною, культурологічною та фольклористичною тематикою. Це дозволило виокремити основні недосліджені напрями та їх актуалізацію.

Використання методологічних принципів і методів теоретичного та

емпіричного характеру спрямоване на забезпечення об'єктивного та незаангажованого висвітлення основних проблем дослідження. Основою дослідження феномену музичної культури лемків і русинів Карпатського регіону упродовж ХХ – початку ХХІ ст. стає інтегрованість загальнонаукових принципів з конкретними методами гуманітарних наук – історії, етнології, культурології, фольклористики, музичного мистецтва тощо.

У другому розділі – **«ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ КАРПАТСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ»**, що складається з п'яти підрозділів, представлена загальна характеристика концепції історико-культурної ідентифікації на прикладі особливостей історії поселення етнічних груп українців Карпатського регіону, різновидів ідентичностей, етнокультурних процесів в українському середовищі Словаччини, суспільно-культурної totoжності лемків на території Польщі, а також висвітлено питання етнічного та культурного увиразнення лемків та русинів України.

У підрозділі 2.1 – **«Історія поселення етнічних груп українців у Карпатському регіоні»** – зазначено, що від періоду заснування перших держав у центральній та східній Європі вершини Карпатських гір стали межею, що розділила мешканців північного та південного їх схилів. Протягом багатьох років Карпатська Русь була посередині етнічно різноманітної частини Європи. На північному сході проживали українці, на північному заході – поляки, на південному заході – словаки, на південному сході – румуни. На території Карпатської Русі русини (руснаки) традиційно становили більшість населення.

Територія вздовж словацько-польського державного кордону близько 160 км від Новоселиці в Снинському окрузі до Оструні в окрузі Списька Нова Весь поділяється на два мовних масиви: лемківський (з постійним наголосом на другому голосному з кінця) і бойківський (з рухомих наголосом). Своєрідною межею між двома групами на території Словаччини вважають річку Лаборець. Однак ця думка не є сталою. Окремі дослідники вважають другу групу перехідною «лемківсько-бойківською», а всіх русинів-українців Словаччини зараховують до етнографічної групи лемків. З історії відомо, що до 1947 року землі на північ від словацько-польського кордону (у нинішній Польщі) були суцільно заселені лемками, мова, релігія і культура яких були такі самі, як і в русинів Словаччини. Однак, згідно статистичних даних, починаючи з середини ХІХ ст. до наших днів кількість русинів-українців на території нинішньої Словаччини суттєво зменшується. У Польщі лемків та русинів відносять до етнічних груп. В Україні лемки і русини – це етнографічна гілка українського народу.

Терміни «Лемковина» та «Лемківщина» загалом окреслюють території теперішньої південно-східної Польщі та Пряшівщини, зокрема сучасної північно-східної Словаччини, яку населяють русини. Закарпатські українці, незважаючи на полон іноземних сусідніх держав, зуміли зберегти свою культуру, етнічність, протистоявши натиску латинізації, мадяризації, германізації. Предметом суперечок у зв'язку з дослідженням українців (русинів, лемків) Словаччини та Польщі є, зокрема, питання етногенезу та автохтонності цього населення. Окремі вчені переконливо доводять

східнослов'янське, тобто українське походження етнічної спільноти українців. Натомість частина дослідників під впливом різних ідеологій та геополітичних стратегій у предметному Карпатському регіоні поширює неправдиві теорії про західнослов'янський характер етнографічних груп лемків (русинів), які нібито сформувалися з первісного польського та словацького населення під впливом т. зв. пастушої (волоської) колонізації румунського походження. Сьогодні, на жаль, такі антиукраїнські теорії є актуальними всупереч тому, що вже не раз були науково спростовані.

У підрозділі 2.2 – «Ідентичність та її різновиди» – всебічно окреслене поняття ідентичності, яка (за В. Бойком) є основою постійних взаємодій в умовах світу, що змінюється. До різновидів ідентичності належать національна, етнічна, культурна та ін. Відзначено, що сучасний культурний розвиток характеризується взаємодією тенденцій, репрезентованих явищами полікультурності, інтеграцією між країнами, регіонами, етносами, націями, які формують спільні інститути діяльності, що надають більше можливостей для розвитку цивілізації.

Останніми десятиліттями в українців зарубіжжя, у т. ч. субетносів, відбулися значні політичні та соціально-економічні зміни, що безперечно впливають на вирішення національних питань, характер етнічної структури суспільства, розвиток культури національностей.

Нині саме для мешканців пограничних територій усвідомлення групової та індивідуальної ідентичності стало надзвичайно актуальним. Це пояснюється насамперед невизначеністю соціальних шляхів розвитку пограничних регіонів. Так, наприкінці ХХ ст. у Словацькій Республіці розгорнулася дискусія з приводу визнання русинів як самостійного четвертого східнослов'янського народу, хоча понад декілька десятиліть частина дослідників наголошувала і продовжує наголошувати на тому, що українська меншина сформувалася з автохтонних мешканців Східної Словаччини – русинів.

У підрозділі 2.3 – «Етнокультурні процеси в українському середовищі Словаччини» – зазначено, що до розпаду Австро-Угорщини територія сучасної Пряшівщини належала комітатам Спіша, Земпліна і Шаріша, тому населення потрапляло під вплив мадяризації. Через масову еміграцію та процеси асиміляції кількість русинів трьох комітатів значно зменшилась. У 20-х ХХ ст. було засновано музичне товариство «Філармонія», аматорський симфонічний оркестр, хор «Гармонія», музичну школу та ін. У 1934 р. у Кошицях було створено радіомовлення для русинів-українців під назвою «Радіослужба для Підкарпатської Русі». До 1938 року редакція була у складі Кошицької студії Чехо-Словацького радіо. Після угорської окупації просвітницькі передачі припинили свою діяльність, а згодом відновили роботу в 1939 році у Пряшеві. У період війни (серпень 1944 – листопад 1945 рр.) радіопередачі були відсутні.

У 30-40 рр. по містах і селах почали діяти дитячі хори, оркестри народних інструментів, балалайково-домрові ансамблі. У повоєнний період почали організовуватись фольклорні експедиції. Відомими є публікації про фольклор Ю. Костюка, Ю. Цимбори, А. Дулеби. Перші записи фольклорних експедицій

до сьогодні зберігаються в архіві Словацької Академії Наук (САН) у Братиславі, Музеї української культури у Свиднику, у Кошицях.

У період 1950-х рр. почали вивчати в освітніх закладах українську мову. Суспільно-громадську діяльність розпочав, створений у 1951 році Культурний союз українських трудящих (КСУТ). Серед фольклорних колективів слід назвати «Лучніцу», «СЛУК» з Братислави і інших, які популяризували пісні, мелодії і танці русинського регіону. Період 60-80-х рр. почали виникати регіональні свята культури русинів-українців, кермеші, участь в яких брали фольклорні групи, окремі з яких функціонують до сьогодні.

У 1990 р. було створено «Союз русинів-українців Словацької Республіки», метою якого до сьогодні залишається координація діяльності русинів-українців як нацменшини. Найбільшим популяризатором фольклору русинів-українців у 90-х рр. була редакція Словацького радіо у Пряшеві та ін.

У **підрозділі 2.4 – «Суспільно-культурна тотожність лемків на території Польщі»** – висвітлено міжвоєнний період розвитку національно-культурного руху лемків, що перебував у центрі політики Словаччини та Польщі.

Польський уряд на початку 1930-х рр. почав політику державної асиміляції, яка акцентувала увагу на ідеї етнічної окремішності лемків від українців. Завданням влади у 40-х рр. на Лемківщині було відокремити лемків від усіх можливих зовнішніх впливів, розвинути асиміляційні процеси. Тодішнє керівництво Польщі робило все можливе для національної дезорієнтації лемків через освітню, політичну, інформаційну, релігійну та інші галузі. З 1930-х рр. почався тотальний наступ на школу, маючи на меті позбавити її українського національного характеру. У зв'язку з цим у вересні 1933 року в школах було впроваджено (за І. Любчиком) так званий «лемківський буквар», метою якого була «повна дезорієнтація лемків для подальшої їх полонізації». На території Польщі термін «русин» не використовується в офіційних документах, а чинний у країні «Закон про національні й етнічні меншини та регіональну мову» чітко визначає критерії національної меншини, до якої належать українці, та етнічної меншини, до якої зараховують лемків.

Трагічні сторінки депортаційних процесів 1944–1946 рр., операції «Вісла» 1947 р. ХХ ст. до сьогодні відгукуються серйозною колективною психологічною травмою лемків-переселенців. У нових умовах переселенцям доводилося приховувати своє походження. Однак чимало українців зберегли свою національну приналежність, самосвідомість. Українську мову почали вивчати в окремих польських школах ще в далекому 1952/1953 навчальному році. Поступово відкривали початкові школи та ліцей з вивченням рідної мови. Нині у середовищі лемків Польщі не існує протиставлення термінів «русин» та «українець», а щодо етнонаціональної самоідентифікації віддають перевагу терміну «лемко».

У **підрозділі 2.5 – «Етнічне та культурне вираження лемків та русинів України»** – виокремлено специфіку національної приналежності та нації, які загалом визначаються лише як суб'єктивне право людини на вибір ідентичності, а не як колективна сутність, сформована культурою, історією та

суспільним життям. Мовний, літературний, культурний, політичний, національний регіоналізми мають сенс та позитивний характер лише тоді, коли розв'язують існуючі історичні, суспільні та психологічні проблеми. Незважаючи на те, що сьогодні русини, лемки та руснаки населяють Польщу, Чехію, Словаччину, Угорщину, Румунію, Хорватію, Сербію, США, Канади, всі вони продовжують підтримувати зв'язки з Україною, вважаючи її своєю прабадьківщиною. Проведений аналіз історії поселення етнічних груп та етнокультурних процесів у Карпатському регіоні дозволив виявити специфіку проявів різновидів ідентичності (індивідуальної та колективної) в мультикультурному середовищі. Виявлено спільні та відмінні риси самоідентифікації лемків і русинів крізь призму регіональної мовної говірки, шкільництва, видань журналів, фольклорних друкованих збірників, спільності жанрової структури музичного фольклору.

У **висновках до II розділу** підкреслюється, що проведений аналіз історії поселення етнічних груп та етнокультурних процесів у Карпатському регіоні дозволив виявити специфіку проявів різновидів ідентичності (індивідуальної та колективної) в мультикультурному середовищі. В Україні, Польщі, Словаччині самоідентифікація лемків і русинів у складі української нації мала свої відмінності, зумовлені політичним устроєм, ідеологічними впливами та культурною взаємодією.

Третій розділ – «ХАРАКТЕРИСТИКА НАРОДНОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЕМКІВ ТА РУСИНІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ» – налічує шість підрозділів, в яких дано загальну характеристику жанрової палітри музичного фольклору Карпатського пограниччя. Зокрема, висвітлено обрядову та необрядову пісенність у музичній культурі етнічних груп українців Карпат, трансформацію традиційної культури Карпатського регіону в умовах етнокультурного пограниччя, трансмісію фольклорної традиції лемків і русинів в українській культурі Карпатського порубіжжя, побутування народного музичного інструментарію, функціонування міжнародних фольклорних фестивалів пограниччя країн Карпатського регіону як фактор збереження культурної ідентичності.

У підрозділі **3.1 – «Музичний фольклор Карпатського пограниччя: характеристика жанрової палітри»** – виокремлена характеристика його етнічних та субетнічних (лемківської та русинської) компонент. Відзначено, що лемківський музичний фольклор відомий своєю мелодичною колоритністю, збереженими давніми ладовими і ритмічними елементами, своєрідною говіркою тощо. Фольклору лемків притаманні риси музичного та поетичного стилю словаків, угорців, моравів, німців, поляків. Синтез культур та етнічних елементів сусідніх народів сприяв розвиткові фольклору лемків, який був і є важливою складовою активного розвитку карпатського фольклору. Генетична спільність, яка проявляється у матеріальній та духовній культурі, споріднені з румунами та угорцями історичні умови проживання, географічне розташування, тип господарства єднають музичний фольклор українських лемків, словаків, поляків та чехів. Важливе значення у формуванні фольклору мали соціальний та політичний чинники. З одного боку, гірський терен

Лемківщини виявився надійним середовищем для консервації і зберігання прадавніх, навіть первісних елементів цієї культури, а з іншого – Лемківщина є частиною української території між польською з півночі та словацькою – з півдня і здавна піддається культурним впливам сусідів. Лемківська пісенність єднає в собі українські національні елементи з окремими польськими, словацькими та угорськими впливами. Лемківський музично-мовний діалект характеризується певним ступенем консерватизму і водночас відкритістю до новацій. Для початку XXI ст. поширеним є процес скорочення словесного тексту та випущення його окремих деталей, оскільки твори виконують здебільшого з пам'яті, а не на основі фіксованих джерел. Розвиток асиміляційних процесів веде до згасання більшості календарно-обрядових традицій лемків і русинів.

У підрозділі 3.2 – «Обрядова та необрядова пісенність у музичній культурі етнічних груп українців Карпат» – наголошується, що надзвичайно несприятливим для продовження фольклорної традиції лемків було їх дисперсне розселення на західних землях післявоєнної Польщі, що разом зі штучним нагнітанням антиукраїнських настроїв польського середовища було розраховане на швидку їх асиміляцію. У складних умовах повоєнного періоду зникли традиційні форми суспільного побутування фольклору, фрагментарно зберігаючись нині у сімейній сфері.

Однак поряд із чинниками, які сприяли замкнутості лемківської пісенної традиції та її збереженню у 70-х роках ХХ ст., виникла низка інших причин, які впливали ззовні на традицію і з часом асимілювали її. Найбільшої шкоди традиційній культурі в Україні, зокрема й лемківській, завдала «радянська культура», яка була спрямована на уніфікацію, перш за все, регіональних пісенних осередків. Таким чином, унаслідок депортації відбувався поступовий процес пристосування лемківських пісенних зразків до загальноукраїнських музичних стилів.

Пісням лемків і русинів притаманні мелодії зі змінними розмірами та синкопованим ритмом. Улюбленою манерою виконання є додавання традиційного «ей», «гей», «ой», «та», «а», що сприяло подрібненню ритмічного малюнка й надавало пісням оригінального ритму-руху. Ці вигуки не мали конкретного значення й не планувалися співаками наперед, а імпровізаційно додавалися в процесі виконання як вияв підвищеної емоційності. Популярною формою співу було спільне музикування.

З необрядового репертуару лемків і русинів до сьогодні зникають пісні, що були породжені минулими болючими явищами суспільного і родинного життя: заробітчанством, наймитством, еміграцією, рекрутчиною, вимушеним нерівним шлюбом та ін. Своєрідний «екзотичний» колорит у сучасну лемківську і русинську пісенність додають середньовічні лади, що свідчить про консерватизм українців Карпатського пограниччя. Доволі рідко варіюються щодо теми та змісту жанри й форми обрядового лемківського фольклору, яким у давнину надавали магічну функцію (ладканки, замовляння, закликання). Пісням притаманне речитативне інтонування, яке прослідковується у вокалізації складів.

Нині кількість польсько-словацьких запозичень у лемківському говорі на території Польщі та Східної Словаччини зростає. Особливо помітні впливи у лексиці апокрифічних колядок у порівнянні з величальними обрядовими творами. У текстах колядок добре збереглися міфологічні народні уявлення про різноманітні події життя та світогляд. Опубліковані тексти лемківських колядок не є однорідними (величальні колядки: молодіжні, господарські, а також апокрифічні). Основні сюжети, мотиви, образи мають загальнослов'янське коріння, а це свідчить про те, що не лише колядки, а й частково звичаї та традиції різдвяної обрядовості лемків до сьогодні зберегли проукраїнську основу як один із проявів своєї етногенетичної спільності. Незважаючи на більш як півстолітнє життя в інших обставинах, середовищі, на іншій території, слід говорити про тотожність лемків-переселенців України, лемків Польщі і русинів-українців Словаччини.

У підрозділі 3.3 – «Трансформація традиційної культури Карпатського регіону в умовах етнокультурного пограниччя» – зазначено, що пограниччя стало надзвичайно важливим простором не тільки взаєморозуміння, а й взаємовпливу традицій, переходу їх в інше мовне середовище, де культури і, зокрема, фольклор різних народів взаємодіяли, взаємозбагачувалися і навіть синтезувалися (за Л. Вахніною). Розкриття проблеми національної ідентичності і трансформації української музичної фольклорної традиції, що відбувається на пограничних територіях, стало надзвичайно актуальним у сучасний період. Виконавська діяльність співаків та мистецьких колективів України, Польщі та Словаччини спрямована на гідну презентацію пісенної культури лемків і русинів на різноманітних мистецьких імпрезах, міжнародних, всеукраїнських та регіональних фольклорних фестивалях, кермешах, конкурсах, святах тощо.

Починаючи з останньої третини ХХ ст. форми фольклорного і професійного мистецтва перебувають у стані щільного перехрещення і взаємопроникнення. Нині лемківські та русинські пісні, що побутують в Україні, Словаччині та Польщі, звучать переважно у сучасних авторських гармонізаціях, стильових обробках та аранжуваннях.

У підрозділі 3.4 – «Трансмісія фольклорної традиції лемків і русинів в українській культурі Карпатського порубіжжя» – акцентовано на трансмісії як способі передачі інформації – від людини до людини, від одного соціуму до іншого шляхом усного переказу, друку, аудіо-, відеозасобів і наступного її повернення (за С. Грицею). Вона відображається у фольклорі через спів, слово, гру зі змінним значенням кожного з елементів в залежності від його основної функції в інформативному процесі, зокрема, у пісні це слово й спів, у танці – пантоміма, музика, в інструментальній музиці – джерело звуковидобування – музичний інструмент і гра на ньому, у казці – слово-розповідь тощо.

Трансмісія є оптимальним процесом передачі знань і досвіду наступним поколінням. Є різні шляхи передачі трансмісії: горизонтальні (коли людина засвоює традиції в спілкуванні з однолітками); вертикальні (у процесі яких фольклорні традиції у віруваннях, піснях, приказках тощо передаються від батьків до дітей); непрямі (часткові), коли людина навчається в спеціалізованих інститутах соціалізації (школах, університетах, майстернях, цехах), а також на

практиці – від оточення та тих, хто оточує (авторитетних членів громади, родичів, вихователів, засобів масової інформації тощо). Джерелом створення нових інтонацій є колективна музична практика родинних осередків, членів навчальних, суспільно-просвітніх, громадських, мистецьких груп, а також музичних «лідерів» таких груп, які нерідко творять не заради професійно-музичного інтересу, а саме виходячи з потреби колективного чи сольного музикування, зі специфіки, можливостей та художніх смаків конкретного виконавського середовища.

У післявоєнний період зроблено чимало на ниві збирання, видання та популяризації духовної культури русинів-українців Словаччини. Прагнення до освоєння побутових ситуацій сприяло поживленню народних традицій у лемківських самодіяльних колективах фольклорного плану, які почали виявляти себе в другій половині ХХ ст. Також активізувалась діяльність автентичних фольклорних ансамблів, але на новому культурно-психологічному і соціально-економічному ґрунті.

Діяльність більшості фольклорно-хореографічних (Польща, Словаччина) і вокально-хорових (Україна) колективів репрезентує переважно аматорський рівень мистецтва. Помітна своєрідна зворотність процесу: від стилізованих форм – до автентичного виконавства, коли учасники хору є носіями усної традиції.

У підрозділі 3.5 – «Побутування народного музичного інструментарію» – визначено специфіку його поширення, функцій, трансформацій у середовищі русинів і лемків Карпатського регіону. Зазначено, що народно-інструментальна творчість і виконавство є невід’ємними частинами музичної культури як України, так і Польщі та Словаччини.

У процесі розвитку народно-інструментального мистецтва впродовж ХХ ст. сформувалися різноманітні форми та різновиди спільного інструментального виконавства. Зокрема, традиційна інструментальна культура лемків зазнала найбільше втрат через депортаційні процеси, а, характерні для українських Карпат інструментально-танцювальні композиції коломиїково-імпровізаційної структури (за М. Хаєм), поступово замінюються пісенно-приспівковими. Це призвело до зникнення оригінальних форм лемківського традиційного інструменталізму.

В минулому на території лемківсько-бойківського пограниччя побутували бурдонові цимбали, лемківська трембіта (за звуком близька до бойківської, а ніж до гуцульської), скрипки (гуслі), які виконували іноді функцію баса (за В. Шестак). В наш час серед найбільш поширених в Карпатському регіоні в середовищі лемків, русинів слід відзначити такі народні інструменти, як скрипка, баян, цимбали, басоля, бербениця з мідною тарілкою, контрабас, гелігонка, кларнет, бубен, сопілка, а також епізодично флюяра, тилинка, дрімба, флейта, труба, тромбон, акордеон. У побуті серед лемків і русинів була поширена гра на дуді, дудках, згодом естафету першості взяла на себе скрипка (гуслі).

Вплив лемківської культури, зокрема у поєднанні народно-інструментального акомпанементу зі співом, домінуванні вальсово-мазуркової

тридольної ритмічної структури прослідковується на українсько-західному пограниччі (території Польщі). У Словацькій республіці поширеним є гра на гелігонках, функціонує акордеонне мистецтво та синтез із традиційними складами народно-інструментальних ансамблів (капел).

Міжкордонне геополітичне розташування Лемківщини сприяло тому, що до загальноукраїнської основи фольклору лемків у пісенному стилі, репертуарі, фонетиці додалися іноетнічні елементи польського, словацького, угорського, а подекуди й німецького народів. Сучасна пісенна культура лемків та русинів є неповторним скарбом поліетнічної України, який живиться глибинними традиціями й поповнюється музичними інноваціями на сучасному етапі. Таким чином, слід констатувати, що важливим чинником національної ідентифікації поряд з пісенним фольклором залишається народно-інструментальна музика.

У підрозділі 3.6 – **«Міжнародні фольклорні фестивалі пограниччя країн Карпатського регіону як фактор збереження культурної ідентичності»** – репрезентовано святкові заходи, що охоплюють значний часовий відтинок, розрізняються за аматорським, професійним або ж синтезованим статусом, пріоритетними жанрами представлення. Під час проведення фольклорних фестивалів відбуваються складні рівні взаємодії між представниками різних етносів, а саме: набуваються певні навички і знання про музичні традиції субетносів та етносів, їх сприйняття, розуміння. Фольклорно-етнографічні фестивалі як України, так і Словаччини та Польщі охоплюють різні види народного мистецтва, пов'язані з культурно-туристичними завданнями певного регіону, і становлять окремий напрямок фестивального руху.

Доведено, що найпоширенішою формою популяризації лемківських та русинських пісенних традицій стали фестивалі регіонального та міжнародного рівнів, які сприяли не лише розширенню сольного та колективного (ансамблевого, хорового) виконавства, а й загальній популяризації фольклору цих етнічних груп на концертній естраді. Серед найбільш популярних і масштабних міжнародних фольклорних фестивалів лемківсько-русинської культури відзначені: «Дзвони Лемківщини» (Україна), «Лемківська Ватра» (Польща), «Світ під Кичером», Свято культури русинів-українців у Свиднику, Фестиваль виконавців народних та авторських пісень русинів-українців Словаччини «Маковицька струна» (Словаччина) та багато ін. Фольклорно-фестивальний рух став потужним фактором збереження культурної ідентичності лемків і русинів наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Представлено загальну характеристику творчої діяльності провідних виконавців (Ганна Чеберенчик (Аничка), Софія Федина, Христина Соловій, Оксана Муха, Галина Баранкевич та ін.), гуртів («Пікардійська терція», «Плач Єремії», «KozakSystem» та ін.), хорових колективів («Бескид», «Студенька», ансамблю пісні і танцю «Лемковина» та ін.) України, фольклорні колективи Польщі («Лемковина», «Кичера», «Лемківський перстеник», «Грабовчане», «Веретено», гурти «Лабірськи бетяре», «Серенча» та ін.) та Словаччини (Піддуклянський мистецький народний ансамбль «ПУЛС», «Курівчани», «Карпатянин-сеньйор», «Свидничанка», «Маковиця», «Маковичка» та ін.), що

яскраво популяризують лемківську і русинську пісенність на міжнародних фестивалях.

У **висновках до III розділу** зазначається, що народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону охоплює широку жанрову палітру обрядових і необрядових зразків, які поступово втрачають природне середовище побутування, спричинене історичними подіями двох світових воєн, змінами на політичній карті Європи, процесами насильного переселення, еміграції та асиміляції. Проте, як прояв колективної пам'яті, відбувається активний процес регенерації окремих жанрів фольклору, відродження народного музичного інструментарію, трансформації фольклорної традиції, поява нових форм її репрезентації в аматорському та професійному музикуванні. Найпоширенішою формою популяризації лемківських та русинських пісенних традицій стали фестивалі регіонального та міжнародного рівнів, які сприяли не лише розширенню сольного та колективного (ансамблевого, хорового) виконавства, а й загальній популяризації фольклору цих етнічних груп на концертній естраді. Це в сукупності стало потужним фактором збереження культурної ідентичності лемків і русинів наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Зміст **четвертого розділу – «ІНСТИТУЦІЙНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЛЕМКІВ І РУСИНІВ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ДІАСПОРИ»**, що містить три підрозділи, репрезентує загальну характеристику культурно-просвітницької діяльності регіональних осередків лемків і русинів у країнах Карпатського регіону, розкриває інтеграційні аспекти співпраці світових організацій і об'єднань українських субетнічних груп та питання музейництва як засобу і форми збереження лемківсько-русинської духовної та матеріальної культури у світі.

У підрозділі **4.1 – «Культурно-просвітницька діяльність регіональних осередків лемків та русинів у країнах Карпатського регіону»** – наголошено, що функціонування у Низьких Бескидах лемківської громади викликає інтерес етнографів, істориків, соціологів, мистецтвознавців, культурологів, географів, політологів та ін. Демократичні перетворення в політичній системі Польщі сприяли регулюванню суспільних відносин, заснованих на правах людини. Після кількох десятків років асиміляції, ідентифікації з українцями лемки могли визначитися з національною ідентичністю. Процес відновлення та створення товариств у Низьких Бескидах відбувався з різною інтенсивністю. У Польщі нині лемки поділяються на лемків, що ідентифікують себе мешканцями (народом) Польщі, лемків-українців (приналежність до українського коріння) та лемків-русинів (карпаторусинів).

Структурні підрозділи Об'єднання лемків Польщі (ОЛП), що функціонують у різних містах, діють по-різному. Серед головних завдань ОЛП: розвиток лемківської регіональної культури, підтримка аматорських мистецьких колективів, охорона пам'яток матеріальної культури лемків, допомога у навчанні дітей і молоді української мови, заходи з подолання наслідків акції «Вісла», представництво лемківської спільноти в органах влади, громадських організаціях і політичних партіях, видавнича діяльність.

Об'єднання лемків діє паралельно з Об'єднанням українців у Польщі, церковними громадами та рядом інших. Нині активно функціонують Об'єднання лемків у Легниці, Гожові Великопольському, Любіні, Вроцлаві, Рудній.

Словацька громадськість категорично розмежовує українців та русинів, не ототожнюючи їх навіть як етноси, що мають спільне коріння. По суті, створено негативний імідж українства у Словаччині. У задоволенні культурно-інформаційних та шкільних потреб русинів-українців Словаччини важливим елементом є посилення інформаційної присутності України в СР. Відсутність міждержавних угод про обмін теле-радіотрансляцій ускладнює прийом сигналів українського радіо та телебачення, а фінансові проблеми інформаційних агентств обох держав перешкоджають вирішенню питань акредитації українських журналістів у Словаччині, а словацьких – в Україні. Союз русинів-українців Словацької Республіки протягом останнього часу ініціює налагодження безпосередніх контактів із зацікавленими структурами.

У підрозділі 4.2 – «Інтеграційні аспекти співпраці світових організацій і об'єднань українських субетнічних груп» – зроблено акцент на історії, пов'язаній з українською діаспорою у Північній Америці, процес розвитку якої відбувався у декілька етапів. Від 70-х років XIX століття відбувалася найбільша, в переважній більшості нелегальна, еміграція русинів-лемків до США з українських земель без погодження органів влади своїх країн. У період 1877–1898 рр. ні пароплавні компанії, ні державні установи США не цікавилися національною приналежністю приїжджиків. Освітню й культурну роботу здійснювали організації, засновані і фінансовані самими іммігрантами, зокрема Народний союз у США (заснований 1894 р.), сотні читалень, просвітницьких гуртків (товариства «Просвіта»), заснованих компактними поселеннями у західній Канаді. Всі організації спонсорували широкий спектр мистецьких подій, відкривали мовні курси, видавали газети, книги та журнали, робили усе можливе, щоб піднести дух національної української самосвідомості, тощо. Русини-лемки з обох схилів Карпат гуртувались у США навколо Греко-католицької церкви. Значну роль у подальшій діяльності лемківської громади й осередків Північної Америки відіграли організації «Лемко-Союз», «Організація Оборони Лемківщини», «Об'єднання Лемків Канади», «Фундація Дослідження Лемківщини в Америці», Світова Федерація Українських Лемківських Об'єднань.

У підрозділі 4.3 – «Музейництво як засіб і форма збереження лемківсько-русинської духовної та матеріальної культури у світі» – доведено, що музеї-скансени є одними з найвиразовіших складових частин життєвого середовища попередніх генерацій українців, зокрема лемків і русинів Карпатського регіону. Саме завдяки функціонуванню музеїв лемківської та русинської культури, а це, зокрема, Музей української культури у Свиднику (Словаччина), Історичний музей у Сяноку (Польща), Музей лемківської культури у Зиндранові (Польща), Музей під відкритим небом «Лемківське село» (м. Монастириська, Україна), Закарпатський музей народної архітектури та побуту (м. Ужгород, Україна), Музей історії та культури села Люта

(Закарпатська обл.), Музей народної архітектури і побуту імені Климентія Шептицького «Шевченківський гай» (м. Львів, Україна) та інші, здійснюється представленість цих етнічних груп у суспільному та культурному житті України, Польщі, Словаччини, а також інших держав зарубіжжя, де проживає українська діаспора.

Цілеспрямована праця організацій та інституцій щодо збереження самобутності лемків і русинів шляхом інтенсифікації мистецьких і освітніх форм, організації музеїв сприяла збереженню й оприлюдненню артефактів їх духовної та матеріальної культури у світі.

У **висновках до IV розділу** наголошено, що невід'ємним фактором збереження культурної самобутності лемків і русинів Карпатського регіону стала культурно-просвітницька діяльність численних організацій лемків і русинів регіонального, державного та міжнародного масштабу. Саме завдяки їх зусиллям здійснюється представленість цих етнічних груп у суспільному та культурному житті України, Польщі, Словаччини, а також інших держав зарубіжжя, де проживає українська діаспора. Цілеспрямована праця організацій та інституцій щодо збереження самобутності лемків і русинів шляхом інтенсифікації мистецьких і освітніх форм, організації музеїв сприяла збереженню й оприлюдненню артефактів їх духовної та матеріальної культури у світі.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети і завдань дослідження здійснено наступні теоретичні узагальнення, представлені у формі висновків:

1. Сучасний культурний розвиток характеризується взаємодією тенденцій, репрезентованих явищами полікультурності, інтеграцією між країнами, регіонами, етносами, націями, які формують спільні інститути діяльності, що надають більше можливостей для розвитку цивілізації. Трансформація музичного фольклору на сьогодні є чинником формування багатовекторної музичної культури, невід'ємними компонентами якої є матеріальні та духовні надбання.

Джерелознавчий аналіз основних історичних, культурологічних, мистецтвознавчих, музикознавчих і публіцистичних робіт засвідчив лише розрізнені напрацювання у зверненні до проблематики трансформації фольклорної традиції лемків і русинів Карпатського географічного ареалу як предмета окремого вивчення, що актуалізувало напрямок узагальнення діяльності митців на пограниччі України, Польщі, Словаччини ХХ – початку ХХІ ст.

2. На основі проведеної класифікації досліджень виокремлено такі напрями: 1) фольклористичний (вивчення пісенних обрядів, публікації лемківських та русинських пісень, аналіз регіональних особливостей їх фольклору тощо); 2) етнологічний (матеріальна і духовна культура лемків і русинів, їх традиції та сучасне буття); 3) історико-суспільний (поселення, добровільна міграція та примусова депортація, еміграція, урбанізація). Огляд

найважливіших праць (монографій, збірників наукових статей, мемуарної та довідкової літератури, періодики, ін.) засвідчує зацікавленість науковців тематикою культури лемків і русинів.

3. У ХХ ст. вивчення народної музичної творчості лемків та русинів-українців представлено фольклористичним, історико-публіцистичним, етнологічним напрямками. На початку ХХІ ст. до них додається і вектор т. зв. карпаторусинських досліджень, що зумовлює певні дискусійні погляди і позиції в середовищі науковців. На становлення національної ідентичності лемків і русинів значний вплив мали різні владні режими. Саме вони й визначали акценти та політику пам'яті. Така тенденція яскраво прослідковується і в умовах сьогодення окремих країн. Зазначимо, що до сьогодні русини і лемки були і залишаються розділені адміністративними кордонами, що спричинило певні відмінності у процесах їх ідентифікації в країнах Карпатського регіону. Частково недостовірні факти та певна плутанина щодо визначення самоідентифікації лемків і русинів належать дослідникам Польщі, Словаччини, які підтримують державно-національну позицію владних структур своїх країн (І. Любчик). Слід констатувати, що зовнішня неідентифікованість лемків та русинів Карпатського регіону є результатом їх внутрішньої невизначеності, т. зв. «розмитості» власного образу, часткової роздвоєності їх свідомості, відсутності чітких критеріїв етнічної тотожності.

На сьогодні слід констатувати внутрішню диференціацію українців на власне русинів-українців і карпаторусинів. На жаль, тенденції останніх десятиліть на території Словаччини демонструють стрімку асиміляцію української меншини внаслідок існування цих двох діаспорних груп, що підтримується діями словацького уряду, який вважає виправданою таку самоідентифікацію української громади. Слід погодитися з думкою Любомира Белея, що неорусинство – це складна проблема сучасності, різновид вкрай небезпечної антиукраїнської політики, спрямованої на дезінтеграцію українського етнокультурного простору та цілісності Української держави. У кожній країні русинський рух має свої особливості. В Україні це сепаратистські спрямування діяльності окремих організацій Закарпатської області, а у Словаччині, Угорщині, Польщі, Сербії, Хорватії та Румунії – елементи внутрішньої політики держав, спрямовані на розщеплення місцевої української спільноти, що веде до її швидкої асиміляції та обмеження зв'язків з Україною.

4. Феномен пограниччя зумовлює особливу взаємодію етносоціальної і соціокультурної сфер на межі культур та етносів тих країн, що мають спільний кордон, зокрема Польщі, Словаччини, України та ін. Пограниччя формує особливий простір, який, не належачи окремо до жодної із країн, забезпечує можливість міждержавних комунікацій та міжкультурних стосунків.

Сьогодні саме багатоманітний музичний світ Карпатського пограниччя демонструє актуальність проблематики ідентичності країн і народів. Ця тенденція є природною реакцією на процеси глобалізації, пріоритетним фактором розвитку націй і збереження їх ідентичності, що визначається мовними, культурними та мистецькими параметрами. Специфіка ідентичності на пограниччі культур постає багатоаспектною системою, що охоплює питання

не лише культури і мистецтва, мови й релігії, а й політики та ідеології, бо офіційні кордони – межі держав – не завжди збігаються з етнічним чи субетнічним представництвом на конкретних географічних територіях, а відповідно зумовлюють потребу вивчення та регулювання процесів культурної взаємодії різних етносів, націй, субетносів та етнічних груп.

Складний період свого розвитку на початку ХХІ століття переживає й українська спільнота на території Польщі. Незважаючи на асиміляційні процеси, українці та лемки відіграють активну роль у національно-культурному та суспільно-політичному житті Польщі. Нині в цій країні функціонують дві основні лемківські організації – «Стоваришіння лемків» як неорусинське товариство та «Об'єднання лемків», яке дотримується української орієнтації. Ці товариства вважають себе справжніми виразниками інтересів лемківської громади.

У Польщі на сьогодні лемки населяють території Дольного Шльонська і Любуської Землі (переважно це околиці Любіна, Легниці, Глогова, Хоцянова, Шпротова, Зеленої Гори, Меджиріччя та ін.). Значна частина лемків мешкає у Підкарпатському воєводстві (Конечна, Бортне, Білянка, Воловець, Висова, Кунькова, Бліхнарка).

Найбільша кількість лемківських родин проживає на території Західної України, зокрема в Тернопільській, Івано-Франківській, Львівській областях. Значна частина лемків мешкає у Перечинському та Великоберезнянському районах Закарпатської області.

Нині русини-українці проживають компактно на сході Словаччини, зокрема у Пряшівському й Кошицькому краях (Свидницький, Гуменний, Снинський, Бардіївський, Пряшівський, Кошицький та інші райони). Активна діяльність Союзу українців-русинів Словацької Республіки, творчість численних мистецьких колективів, видання української літератури та фольклорних зразків свідчать про етнокультурне, на генетичному рівні духовне єднання з усім українським народом.

5. У протистоянні наростаючій асиміляції у Польщі та Словаччині, саме буття фольклору, зокрема музичного, лемків Польщі та русинів-українців Словаччини виконує одну з найважливіших функцій їх національної ідентифікації. Обрядова пісенність (календарно-обрядова та родинно-обрядова) становить значну частину народної творчості лемків та русинів. Однак з об'єктивних причин значна частина цих пісень (русальні, купальські) у другій половині ХХ ст. відійшла на периферію сфери побутування і звузила межі свого поширення.

Календарно-обрядовий фольклор (колядки, щедрівки, гаївки, русальні та собіткові – купальські, обжинкові пісні) лемків пограниччя України, Польщі, русинів-українців Словаччини відображає їх світовідчуття і світосприйняття, світогляд і рівень матеріальної суспільної практики в різні періоди історичного розвитку; засвідчує збереження структуротворчих елементів обрядів у побутовому середовищі. З музичної та поетичної сторін народним колядкам і щедрівкам лемків та русинів притаманні загальноукраїнські прикмети жанру: обколядовування членів сім'ї, родини, наявність рефрену, а поетична мова

насичена символікою, метафорами, гіперболами. Зміст колядок та щедрівок залежить від того, кому вони призначені. Сьогодні у середовищі лемків та русинів побутують взірці християнські, з євангельською тематикою, натомість колядки дохристиянського періоду з гумористичним характером не поширені. Мелодії купальських (собіткових) пісень наближені до українських гаївок.

Позаобрядовий (необрядовий) фольклор лемків та русинів (духовні пісні, балади й романси, патріотичні пісні, колискові, дитячі, парубоцькі, дівоцькі, любовні, пісні про втрату вінка, про подружнє життя, сирітські, вояцькі, пісні про еміграцію, жартівливі, соціально-побутові, історичні спомини, новотвори тощо) має в собі ряд регіональних особливостей: за генезою, змістом і функціональністю ці пісні залежні від загальних і спільних міжрегіональних у просторовому та повторюваних у часовому плані певних обрядових канонів, зокрема від місцевих конкретних умов і явищ життя, побуту, історичних подій, ситуацій, культурно-географічного середовища і природного оточення; у них часто виливаються людські переживання, настрої. А серед родинно-обрядового фольклору найпоширеніші весільні, хрестильні й колискові пісні. У процесі міжкультурної взаємодії в місцеве піснетворення на території Словаччини вплітаються риси, запозичені зі словацького фольклору, у Польщі – відповідно польського фольклору, а в Україні – загальноукраїнського.

6. У перші десятиліття ХХІ століття фольклор стає функціональною частиною сучасної культури, зокрема на концертній естраді в репертуарі мистецьких колективів різних напрямків. Трансформація його форм, зокрема репрезентація похідними зразками фольклорної традиції (як фольклоризм) на пограниччі України, Польщі та Словаччини, простежується у функціонуванні професійних і аматорських мистецьких колективів, розвитку фестивального руху, засвідчується збереженням мовних діалектів у музичних жанрах, їх популяризацією у композиторській творчості та концертному виконавстві.

Починаючи з останньої третини ХХ ст. форми фольклорного і професійного мистецтва перебувають у стані тісного перехрещення і взаємопроникнення. Сьогодні лемківські та русинські пісні звучать переважно у сучасних авторських гармонізаціях, стильових обробках та аранжуваннях. Активізується виконавська діяльність солістів, хорових капел і фольклорних колективів вокального й інструментального спрямування як в Україні, так і за кордоном.

Серед відомих колективів України слід відзначити народну аматорську лемківську хорову капелу «Бескид» (Івано-Франківськ), народний ансамбль пісні і танцю «Лемковина» (Львів), народний фольклорно-етнографічний ансамбль пісні і танцю «Студенька» (Калуш) та багато ін. На території Східної Словаччини від середини ХХ ст. до сьогодні функціонує чимало мистецьких колективів, зокрема: «Піддуклянський мистецький народний ансамбль «ПУЛС» (Пряшів), фольклорний колектив «Карпатянин-сеньйор» (Пряшів), «Курівчани» (Курів), інструментальний гурт «Свидницькі гелігонкаре» (Свидник), «Лабірські бетяре» (Лабірці), фольклорний колектив «Свидничанка» (Свидник) та ін. У Польщі серед яскравих колективів, що популяризують лемківський фольклор, слід назвати фольклорний ансамбль пісні і танцю «Кичера»

(Легниця), ансамбль пісні і танцю «Лемковина» (Ждиня), дитячо-молодіжний фольклорний колектив «Лемківський перстеник» (Горлиці), вокально-інструментальний гурт «Серенча», вокально-інструментальний колектив «Веретено» (Лосе), фольклорний колектив «Грабовчани» (Грабовниці) та багато ін.

Серед виконавців України, які популяризують лемківську пісенну культуру, вирізняються творчі постаті Ганни Чеберенчик (Анички), Софії Федіни, Оксани Мухи, Галини Баранкевич, Лесі Мацьків (Горлицької), Христини Соловій, гурти «Піккардійська Терція», «Kozak System», «Плач Єремії» та ін. У Словаччині народні співанки русинів-українців протягом десятиліть виконують Марія Мачошкова, Ганна Сервіцька, Моніка Кондрачова та ін. На території Польщі відомою є лемківська співачка Юлія Дошна та ін.

Процеси змін у середовищі побутування музичного фольклору зумовили поступову модифікацію його функцій та трансформацію жанрового складу. У своїй творчості співаки та інструменталісти послуговуються методом виконавського фольклоризму, застосовуючи традиційні елементи (технічні прийоми та штрихову техніку інтонації) у професійному виконавському мистецтві, у сценічній репрезентації. Втручання нефахівців у сучасний фольклорний процес негативно впливає, шкодить автентичній творчості, наближаючи її до трафарету, до зникнення самобутніх мовних і музичних діалектних особливостей. Такі дії в результаті призводять до нівелювання етнічної унікальності мистецької автентики, руйнують її природну властивість та зумовлюють т. зв. імітацію фольклору.

Розглядаючи культурні традиції лемків та русинів-українців Карпатського регіону, спостерігаємо не лише інновації, а й певним чином «генетичну безперервність», яка веде до оновлення фольклорних пластів, зокрема пісенних. Самовдосконалюючись та пристосовуючись до нових форм побутування, народнопісенна культура лемків та русинів-українців Карпатського регіону у сучасному суспільному житті зберігає за собою функцію особливого чинника перебігу мистецького процесу.

Міжкордонне геополітичне розташування Лемківщини сприяло тому, що до загальноукраїнської основи фольклору лемків у пісенному стилі, репертуарі, фонетиці додалися іноетнічні елементи польського, словацького, угорського, а подекуди й німецького народів.

7. Важливим чинником національної ідентифікації поряд із пісенним фольклором залишається народно-інструментальна музика. Народний інструмент – не лише знаряддя для виконання музики, а й пам'ятка національної культури, предмет колекціонування, родинна реліквія, що несе вияви інтелекту і духовності його власника. Народні музичні інструменти пограниччя України, Польщі та Словаччини у національній традиції інструментального музикування слугують головними факторами збереження традиційних фольклорних жанрів та виконавських форм етнографічних груп у Карпатському регіоні. Серед критеріїв ідентифікації народного музичного інструментарію слід назвати: простір; соціальний фактор; час.

Починаючи з кінця ХХ та початку ХХІ століть простежується т. зв. симбіоз

традиційного фольклорного музикування і сценічних виконавських форм, а саме у композиторському та виконавському фольклоризмі, в основі якого лежить переінтонування фольклору не лише у професійній, а й аматорській творчості. У процесі переходу фольклору зі звичного для нього середовища у сценічні умови відбувається зміна функцій інструментарію із сольних на акомпануючі. В період ХХІ ст. народний музичний інструментарій все частіше побутує у концертному виконавстві, що потребує якості та узгодженості інструментів, особливо з класичним інструментарієм, оркестрами (симфонічним, камерним, духовим), а також з темперованим співом (хоровим та ансамблевим).

8. Функціонування багатьох мистецьких колективів пріоритетно забезпечує роль ідентифікатора культури лемків та русинів-українців упродовж багатьох десятиліть. Фольклорну традицію продовжують і численні музичні фестивалі пограниччя, домінуючими формами яких є концертна, презентаційна, виставково-ярмаркова тощо. Серед функцій фольклорних фестивалів найбільш поширені соціокультурна, пізнавальна, інформаційно-комунікативна, етновиховна, світоглядна, ціннісно-естетична, творча та ін. Фольклорно-фестивальний рух сприяє вихованню національної свідомості молоді, процесу інтеграції української культури у світовий інформаційний простір.

На сьогодні міжнародні й регіональні фольклорні фестивалі лемківської культури, зокрема «Дзвони Лемківщини» (м. Монастириська, Тернопільська обл., Україна), «Гомін Лемківщини» (с. Зимна Вода, Львівська обл. Україна), «Лемківскы пацюркы» (м. Монастириська, Тернопільська обл., Україна), «Лемківська ватра» (м. Ждиня, Польща), «Світ під Кичерою» (с. Курів, Словаччина), Свято культури русинів-українців у Свиднику (Словаччина), Фестиваль фольклору русинів-українців Словаччини у Камйонці (Словаччина), Фестиваль виконавців народних та авторських пісень русинів-українців Словаччини «Маковицька струна» (м. Бардіїв, м. Пряшів, Словаччина) та ін., як масштабний творчий рух, сприяють розвитку діалогу між регіонами і країнами, демонструючи національні й етнокультурні здобутки. Міжкультурна комунікація на таких діях сприяє взаємоповазі та взаєморозумінню між народами.

9. Суспільно-культурна і просвітницька діяльність міських, обласних, регіональних товариств «Лемківщина», громадської організації «Молода Лемківщина» та Всеукраїнського Товариства «Лемківщина» підтримують культурні зв'язки з українцями різних країн, багатьма громадськими організаціями в Україні («Холмщина», «Надсяння», «Бойківщина» та ін.) так і за кордоном (Польща, Словаччина, Хорватія, США, Канада та ін.), а також співпрацюють із Світовою Федерацією Українських Лемківських Об'єднань. В наш час одним із провідних напрямків діяльності усіх лемківських суспільно-культурних товариств в Україні є підтримка духу українства шляхом проведення різноманітних громадсько-політичних та національно-культурних заходів (конференцій, з'їздів, конгресів, тематичних імпрез), плекання у наймолодших нащадків лемківських родин і молоді загалом історичної та культурної пам'яті свого коріння, збереження обрядів, традицій, говірки,

пісенної спадщини та ін. Серед політико-правових питань до сьогодні актуальним досі залишається підготовка проекту закону України про депортацію.

10. Етнічне відродження Лемківщини, збереження, розвиток і популяризація самобутньої духовної і матеріальної культури лемків як етнографічної групи українського народу на теренах історичної Батьківщини і в країнах їх проживання становлять мету Світової Федерації Українських Лемківських Об'єднань. Нині Світова Федерація Українських Лемківських Об'єднань як міжнародна неурядова організація, об'єднує українські лемківські організації України, США, Канади, Словаччини, Польщі, Сербії і Хорватії (Всеукраїнське Товариство «Лемківщина» ВУТЛ, Організація Оборони Лемківщини у США (ООЛ), Об'єднанням Лемків Канади (ОЛК), Об'єднанням Лемків Польщі (ОЛК), Союз Русинів-Українців Сербії (СРУС), Союзом Русинів-Українців Словацької Республіки (СРУСР), а також лемків та русинів, які увійшли до української громади Республіки Хорватія).

11. Дослідження традиції неможливе без наукового осмислення духовних та матеріальних зразків культури лемків та русинів у сфері музейництва. Музеї – це інститути духовної і соціальної пам'яті, що містять історичні й мистецькі цінності. В структурі музеїв-скансенів невід'ємною частиною є репрезентація лемківської й русинської культури. З-поміж найвідоміших музеїв, що найповніше репрезентують культуру лемківського і русинського субетносів, варто виокремити Музейний комплекс «Лемківське село» (м. Монастирська Тернопільської обл., Україна), Музей народної архітектури і побуту імені Климентія Шептицького – «Шевченківський гай» (Львів, Україна), Музей народної архітектури (Сянок, Польща), Музей лемківської культури (Зиндранова, Польща), Музей української культури у Свиднику (Словаччина) та ін. Тут, поряд зі зразками архітектури й інтер'єрів, сформовано архівні колекції та фонди історико-культурної спадщини минулого. Вони не лише зберігають багатство традицій, а й постають джерелом наукових узагальнень та інспірацій для сучасних митців різних галузей. Саме вивчення та збереження історичних, етнографічних, мистецьких пам'яток має величезне значення для відродження, збереження та утвердження національної свідомості української спільноти у світі в контексті культурної ідентичності.

Таким чином, відповідно до аналізу структурної моделі, у музичній культурі лемків і русинів вирізняється музичний фольклор як пріоритетну цінність, а його пісенні зразки – як самобутні артефакти. Проаналізовано також основні види культурної діяльності цих етнічних груп, спрямовані на створення, репродукцію, збереження, поширення, популяризацію і використання фольклорно-музичних цінностей. Важливу роль у цьому відіграє реалізація знань, навичок, творчих здобутків представників установ, соціальних і громадських інституцій, професійних об'єднань лемківського і русинського субетносів, що забезпечують формування культурно-мистецьких осередків та трансляцію фольклорної традиції в нових умовах.

Сьогодні, незважаючи на трагічні сторінки історії, жорстоку депортацію з рідних земель, утиски певних політичних режимів, фінансові труднощі,

стрімкий розвиток карпаторусинського руху, лемки та русини Карпатського регіону, всупереч асиміляційним процесам (полонізації, словакізації, русифікації), зберегли свою ідентичність та етнокультурну єдність з українським народом саме завдяки музичному фольклору у всіх його проявах, який залишається вагомим каталізатором і фактором самоідентифікації, важливою компонентою у скарбниці духовної культури України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Фабрика-Процька О. Р. Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону: традиція, трансформація, ідентифікація. Монографія; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т імені В. Стефаника». Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2020. 496 с., 24 іл.

Рецензія: Виткалов С. В. Народна музична культура як фактор національної самоідентифікації. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Вип. 35. Рівне: РДГУ, 2020. С. 250–252.

2. Fabryka-Protka O. Song folklore as an important element in the Lemkos cultural identity. *Na Pograniczach. O stosunkach społecznych i kulturowych*. Redakcja naukowa: Robert Lipelt. Sanok: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku, 2018. S. 71–80.

3. Fabryka-Protka O. Pidduklyansky Ukrainian folk ensemble (PUNA-PULS) – popularize of folk traditions of the Ukrainian-Slovak borderland. *Na Pograniczach. Z odleglej i bliskiej przeszlosci. Studia o stosunkach kulturowych*. Redakcja naukowa: Robert Lipelt. Sanok: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku, 2019. S. 127–141.

4. Фабрика-Процька О. Р. Характеристика суспільно-культурного середовища етнічних груп (русинів, лемків та руснаків) в історичному контексті. *Українці Хорватії. Матеріали та документи*. Кн. 2. [Упор. Я. Бурда.] Загреб: Українська громада Республіки Хорватія, Українське культурно-просвітне товариство «Кобзар», 2020. С. 256–263.

Статті у фахових виданнях України

5. Фабрика-Процька О. Р. Збереження національних традицій на міжнародних фестивалях «Лемківська ватра» // *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Вип. 17–18. Івано-Франківськ, 2009–2010. С. 41–44.

6. Фабрика-Процька О. Р. Лемківські пісні у сучасному репертуарі виконавців на народних інструментах // *Музикознавчі студії Інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. Вип. 6. [ред. кол. Рожок В. І., Посвалюк В. Т. та ін.; упоряд. О. І. Коменда]. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. С. 139–145.

7. Фабрика-Процька О. Р. Трансформація лемківської традиційної культури в Україні II пол. XX – поч. XXI ст. // *Музикознавчі студії Інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. Вип. 7. [ред. кол. Рожок В. І., Посвалюк В. Т. та ін.; упоряд. О. І. Коменда]. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. С. 369–374.
8. Фабрика-Процька О. Р. Збереження традицій русинів-українців Східної Словаччини у сучасний період: проблеми ідентифікації та асиміляції // *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Вип. 21–22. Івано-Франківськ, 2011. С. 152–157.
9. Фабрика-Процька О. Р. Пісенний фольклор лемків у контексті національної культури України XXI століття // *Мистецтвознавчі записки*. Вип. 20. [ред. кол. Шульгіна В. Д., Романенкова Ю. В., Редя В. Я., Бітаєв В. А. та ін.]. Київ: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, «Міленіум», 2011. С. 295–302.
10. Фабрика-Процька О. Р. «Бескид» – оберіг лемківського пісенного фольклору // *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Вип. 23. До 10-річчя Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2011. С. 186–194.
11. Фабрика-Процька О. Р. Розвиток субетнічних пісенних традицій українців в період сьогодення (на прикладі лемківського фольклору) // *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2012–2013. Вип. 26–27. С. 88–92.
12. Фабрика-Процька О. Р. Рекрутські та вояцькі народні пісні закарпатських лемків // *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Вип. 28–29. Ч. II. Івано-Франківськ, 2014. С. 199–202.
13. Фабрика-Процька О. Р. «Вигнані з раю» лемки // *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство*. Вип. 30–31. Ч. II. Івано-Франківськ, 2015. С. 201–203.
14. Фабрика-Процька О. Р. Специфіка презентацій народного музичного мистецтва на фольклорних фестивалях українського західного пограниччя // *Народознавчі зошити*. № 1 (145), Львів, 2019. С. 208–213.
15. Фабрика-Процька О. Р. Динаміка культурної та етнічної ідентифікації на українському пограниччі в період сьогодення // *Мистецтвознавчі записки*. НАККіМ, Вип. 36. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2019. С. 28–33.
16. Фабрика-Процька О. Р. Функціонування словацько-українського пісенного фольклору (на прикладі фестивалю «Маковицька струна») // *Вісник КНУКіМ. Серія «Музичне мистецтво»*. Т. 2, № 1. Київ, 2019. С. 71–79.
17. Фабрика-Процька О. Р. Фестиваль «Лемківська ватра» як важлива складова мистецької українсько-польської співпраці // *Народознавчі зошити*. № 1 (151). Львів, 2020. С. 200–206.
18. Фабрика-Процька О. Р. Діяльність Піддуклянського ансамблю пісні й танцю «PULS» (Пряшів) в контексті збереження духовної культури русинів та українців Східної Словаччини // *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*. Зб. наук. праць. Київ, 2020. С. 205–213.

19. Фабрика-Процька О. Р. Народнописенні публікації митців Закарпаття в контексті історіографії // *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Вид. дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Т. 5. С. 204–211.*

20. Фабрика-Процька О. Р. Специфіка народного музичного інструментарію Словаччини: історія та функціонування // *Музичне мистецтво і культура. Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2020. Вип. 30, кн. 2. С. 63–75.*

21. Фабрика-Процька О. Р. Діяльність громадсько-культурних лемківських організацій США, Канади та України ХХ століття // *Питання культурології. Київ: КНУКіМ, 2017. Вип. 33. С. 109–118.*

22. Фабрика-Процька О. Р. Функціонування та збереження українських народних інструментів на території Словаччини // *Питання культурології., Київ: КНУКіМ, 2020. Вип. 36. С. 90–98.*

23. Фабрика-Процька О. Р. Види трансформацій пісенного фольклору лемків України (сучасний період) // *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 36. С. 92–96.*

24. Фабрика-Процька О. Р. Вечорниці («вечірки») русинів-лемків в контексті традиційної культури // *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 37. С. 63–69.*

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях та збірниках, включених до міжнародних науково-метричних баз

25. Фабрика-Процька О. Р. Історіографія та проблематика досліджень музичного фольклору лемків України // *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка [ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. Вип. 19. Том 1. Дрогобич: Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 60–65.*

26. Фабрика-Процька О. Р. Музичний фольклор як ідентифікація українців Пряшівщини (Словаччина) // *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка [ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. Вип. 20. Том 3. Дрогобич: Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 46–52.*

27. Фабрика-Процька О. Р. Етнічна ідентифікація українців Пряшівщини (Словаччина) крізь призму музичного фольклору // *Соціально-гуманітарний вісник. Вип. 20, 21. Харків: Наукове товариство «Наука та знання», 2018. С. 77–80.*

28. Фабрика-Процька О. Р. Русини і русинська культура крізь призму сучасної само ідентифікації // *Молодий вчений. №8 (60), серпень 2018. Херсон: Молодий вчений, 2018. С. 32–36.*

29. Фабрика-Процька О. Р. Развитие национальных и этнических идентичностей жителей Карпатской Руси в историческом контексте // *Питання мистецтвознавства, етнології і фальклористики. Вип. 25. Центр*

даследавання беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі; навук. рэд. А. І. Лакотка. Мінск: Права і эканоміка, 2018. С. 220–226.

30. Фабрика-Процька О. Р. Діяльність суспільно-культурних лемківських організацій США і Канади ХХ ст. (загальна характеристика) // *Американська історія та політика*: науковий журнал. № 5. Київ, 2018. С. 95–102.

31. Фабрика-Процька О. Р. Постать Юрія Костюка в контексті української музичної культури // *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка [ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. Вип. 24. Том 2. Дрогобич: Вид. дім «Гельветика», 2019. С. 46–51.

32. Фабрика-Процька О. Р. Народні колядки в контексті обрядової культури лемків // *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка / [ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. Вип. 25. Дрогобич: Вид. дім «Гельветика», 2019. С. 49–55.

33. Fabryka-Protka O. Museum-Skansens of Lemko's culture in the context of the approval and conservation of Ukrainian idenfity // *Word Science*, № 8(48). Vol. 3, August 2019. RS Global Sp. z O.O., Warshawa, Poland. S. 50–53.

34. Фабрика-Процька О. Р. Вопросы идентификации украинцев Словакии в современный период // *Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтваў*: зб. навук. арт. Вип. 1 / гал. рэд. А. І. Лакотка; *Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі*. Мінск: Права і эканоміка, 2020. С. 708–710.

35. Dutchak V., Cherepanyn M., Bulda M., Paliichuk I., Fabryka-Protka O. Higher academic folk-instrumental music education: ukrainian experience and specifics of development // *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. Special issue 11/01/XV. (VOL. 11, ISSUE 1, SPECIAL ISSUE XV.). P. 103–108.

Статті у збірниках наукових праць

36. Фабрика-Процька О. Р. Збереження та відродження лемківської музичної культури на Західній Україні на межі ХХ – початку ХХІ ст. // *Мистецтво Прикарпаття в соціокультурному просторі України (на пошанування 90-ї річниці від дня народження Михайла Фіголя)*: зб. наук. пр. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ: ЯРИНА, 2017. С. 282–286.

37. Фабрика-Процька О. Р. Пісні українців-русинів Сербії у творчому доробку фольклористів кінця ХІХ – першої половини ХХ століття // *Музичне мистецтво ХХІ століття – історія, теорія, практика*: зб. наук. пр. Інституту музичного мистецтва Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка [загальна редакція та упорядкування А. Душного]. Вип. 4. Дрогобич – Кельце – Каунас – Алмати: Посвіт, 2018. С. 293–299.

38. Фабрика-Процька О. Р. Джерелознавчі та соціокультурні аспекти дослідження музичного фольклору пограниччя // *Музичне мистецтво*

XXI століття: історія, теорія, практика: зб. наук. пр. Інституту музичного мистецтва Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. [Загальна редакція та упорядкування А. Душного]. Вип. 5. Дрогобич – Кельце – Каунас – Алмати – Баку: Посвіт, 2019. С. 135–143.

39. Фабрика-Процька О. Р. Виконавська діяльність народного ансамблю пісні і танцю «Лемковина» у контексті розвитку українського народно-пісенного мистецтва (до 50-річного ювілею) // *Актуальні проблеми народно-інструментального виконавства в Україні: історія і сучасність*: зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіст. ун-ту, Ін-т мистецтв [редактор-упорядник Л. І. Горіна]. Рівне: Волинські. Обереги, 2019. С. 114–122.

40. Фабрика-Процька О. Р. Лемківська культура у музейному просторі // *Діяльність продюсера в культурно-мистецькому просторі XXI століття: творчі діалоги*. Зб. наук. пр. / Упор., наук. ред., відп. за вип. С. Садовенко. Київ : НАКККіМ, 2020. С. 218–231.

Матеріали і тези всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій

41. Фабрика-Процька О. Р. Суспільно-політична і культурно-мистецька діяльність лемківських товариств на сучасному етапі // *Народознавчі студії пам'яті В. Т. Скуратівського «Традиційна культура українського народу в XXI столітті: стан та перспективи розвитку»*: зб. матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 29 жовтня 2009. Київ: ДАКККіМ. С. 211–215.

42. Фабрика-Процька О. Р. Збереження національних традицій на міжнародних фольклорних фестивалях «Лемківська ватра» // *Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проєкція у майбутнє (у рамках Конгресу української діаспори)*: зб. матер. III Міжнародної науково-практичної конференції. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2010. С. 555–558.

43. Фабрика-Процька О. Р. Збереження традицій народнопісенної творчості русинів-лемків Східної Словаччини // *Народознавчі студії В. Т. Скуратівського «Традиційна культура українського народу в XXI столітті»*: зб. матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції та методичні рекомендації, Київ, 21–22 жовтня 2010 р. Київ: ТОВ Видавництво «Сталь», 2010. С. 350–356.

44. Фабрика-Процька О. Р. Етнічна музика в Україні в період сьогодення. X Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва // *Українська культура: виклики сьогодення*: зб. матер. [упор. наук. ред. С. М. Садовенко]. Київ, 31 травня – 1 червня 2012 р. Київ: НАКККіМ, 2012. С. 477–480.

45. Фабрика-Процька О. Р. Діяльність лемківських товариств на Україні в період сьогодення: реалії та перспективи // *Зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. «Цього забути не можна!..», присвяч. 65-річчю депортації українців з території Польщі на Східну Україну (Луганськ, 2 жовтня 2009)*. Луганськ, 2010. С. 53–56.

46. Фабрика-Процька О. Р. Лемківський фольклор у наукових студіях України і діаспори ХХ–ХХІ ст. // *Світове українство як чинник утвердження*

держави Україна у міжнародній спільноті «...землякам моїм в Україні і не в Україні...»: зб. матер. IV Міжнародної науково-практичної конференції (у рамках IV Міжнародного конгресу світового українства), Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2013. С. 590–596.

47. Фабрика-Процька О. Р. Напрями вивчення лемківського фольклору ХХ–ХХІ ст. // *Взаємодія культур і збереження розмаїття форм культурного самовираження в умовах глобалізації*: XI Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва. Зб. матер. Міжнародної науково-практичної конференції [упорядники: С. М. Садовенко, З. О. Босик]. Київ, 28–29 травня 2013. Київ : НАКККіМ, 2013. С. 136–147.

48. Фабрика-Процька О. Р. Народний музичний інструментарій Польщі та України: сфери побутування // *International Multidisciplinary Conference «Key Issues of Education and Sciences: Development for Ukraine and Poland»*. Stalowa Wola, Republic of Poland, 20–21 July 2018. Volume 4. Stalowa Wola: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. S. 193–196.

49. Фабрика-Процька О. Р. Пісенний фольклор лемків України: традиції та сучасність // *«Мистецька освіта в культурному просторі України ХХІ століття»*: зб. матер. IV Міжнародної науково-творчої конференції. Київ, Одеса, 28–30 квітня 2015 р. Київ : НАКККіМ, 2015. С. 184–186.

50. Фабрика-Процька О. Р. Трансформація пісенного фольклору лемків України у період сьогодення // *«Національні культури в глобалізованому світі»*: зб. матер. всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 6–7 квітня 2017. Київ : КНУКіМ, 2017. С. 155–157.

51. Фабрика-Процькая О. Р. Музеи лемковской культуры как центры сохранения духовной и материальной культуры украинского субэтноса // *Зборнік дакладау і тезісау VIII Міжнароднай наукова-практычнай канферэнцыі «Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтва»* (Мінск, Беларусь, 7–8 верасня 2017 года). / гал. рэд. А. І. Лакотка; Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. Мінск: Права і эканоміка, 2018. С. 777–779.

52. Фабрика-Процька О. Р. Пісенна культура лемків України як предмет культурологічного дослідження // *Збірник матеріалів VI Medzinarodne Karpatske Symposium «Lemkovia, Bojkovia, Rusini – dejiny, sucasnost, materialna a duchovna kultura» k 70. Ukrajincov zo Slovenska do ZSSR a Akcie «Visla» v Polsku v roku 1947*. Tomus VII, Cast 2. Editori: Michal Smigel, Bogdan Halczak, Roman Drozd, Stefan Dudra, Olena Kozakevych. Vydavatel: Belianum. Vydavatelstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozoficka fakulta. Banska Bystrica, 2018. С. 227–239.

53. Фабрика-Процька О. Р. Специфіка регіонально-культурної ідентичності українсько-європейського пограниччя в період сьогодення // *Культурні та мистецькі студії ХХІ століття: науково-практичне партнерство*: матеріали міжнародного симпозиуму, 6 червня 2019 р. М-во культ. України; Нац. Акад. кер. кадрів культ. і мистецтв. Київ : НАКККіМ, 2019. С. 98–100.

54. Фабрика-Процька О. Р. Етнокультурна специфіка українців-русинів Східної Словаччини // *Актуальні філософські, політологічні та культурологічні*

проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 8–9 лютого 2019 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2019. С. 74–78.

55. Фабрика-Процька О. Р. Музей української культури у Свиднику (Словаччина) в аспекті національної ідентичності // *Матеріали звітної наукової веб-конференції викладачів, докторантів, аспірантів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» за 2019 рік, 6–8 квітня 2020 р., Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2020. С. 361–363.*

АНОТАЦІЯ

Фабрика-Процька О. Р. Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону в контексті ідентифікаційних процесів ХХ – початку ХХІ століть. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01– теорія та історія культури (мистецтвознавство). Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ, 2021.

Дисертація є комплексним дослідженням, у якому розглянуто народну музичну культуру лемків і русинів на пограниччі України, Польщі та Словаччини ХХ–ХХІ ст. як системне явище.

У роботі узагальнено історіографію з проблем дослідження музичної народної культури пограниччя країн Карпатського регіону, зокрема введено до наукового обігу періодику, біографічні праці, епістолярій, мемуаристику, джерелознавчий масив іншомовної (польської, словацької та ін.) наукової літератури, віртуальних джерел тощо. Актуалізовано й об'єктивно оцінено проблематику русинства. Системно представлено функціонування народної музичної культури лемків України, лемків Польщі та русинів-українців Словаччини, що охоплює музичні цінності та артефакти, види діяльності, суб'єкти діяльності, установи та соціальні інститути, культурно-мистецьке середовище.

На основі інтерв'ю та спостережень за творчістю солістів та мистецьких колективів, аналізу аудіальних і аудіовізуальних джерел репрезентовано узагальнений емпіричний матеріал лемківської та русинської народної музичної творчості. Також у роботі знайшло продовження вивчення феноменів ідентичності та пограниччя на прикладі Карпатського регіону, зокрема порубіжжя України-Польщі-Словаччини.

Виокремлено музичну фольклорну традицію як домінуючий чинник ідентифікації та самоідентифікації українців Карпатського регіону, зокрема на території Польщі й Словаччини. Обґрунтовано засади трансформації музичної фольклорної традиції та процеси її трансмісії в середовищі лемків і русинів ХХ – початку ХХІ ст. Проаналізовано формування та напрями діяльності лемківських організацій України, Польщі, Словацької Республіки, Світової

Федерації Українських Лемківських Об'єднань та ін., зафіксовану на численних міжнародних з'їздах, конгресах, конференціях. Представлено різножанрову фольклорну творчість лемківських мистецьких колективів України, Польщі і русинів Словаччини, а також виявлено лемківсько-русинську складову репертуару солістів і естрадних гуртів України та зарубіжжя. Систематизовано динаміку розвитку лемківського фольклорно-фестивального руху в Україні («Дзвони Лемківщини» м. Монастириська, Тернопільська обл., «Гомін Лемківщини» м. Зимна Вода, Львівська обл., «Лемківскы пацюркы» м. Монастириська, Тернопільська обл.), Польщі («Лемківська Ватра» м. Ждиня, Польща та ін.), Словаччині («Світ під Кичером» с. Курів, Свята культури русинів-українців у Свиднику, Фестивалю виконавців народних та авторських пісень русинів-українців Словаччини «Маковицька струна» м. Бардіїв – м. Пряшів та ін). Визначено роль музеїв країн Карпатського регіону та української діаспори як центрів збереження й дослідження лемківсько-русинської духовної та матеріальної культури.

Підкреслено, що незважаючи на трагічні сторінки історії, жорстоку депортацію з рідних земель, утиски всіх політичних режимів, фінансові труднощі, стрімкий розвиток карпаторусинського руху, лемки та русини Карпатського регіону, всупереч асиміляційним процесам (полонізації, словакізації, русифікації), зберегли свою ідентичність та етнокультурну єдність з українським народом завдяки музичному фольклору у всіх його проявах, який залишається вагомим каталізатором і фактором самоідентифікації, важливою компонентою у скарбниці духовної культури України.

Ключові слова: народна музична культура, лемки, русини, мистецька творчість, виконавство, фольклор, суспільно-культурна діяльність, музеї, Україна, Польща, Словаччина.

АННОТАЦІЯ

Фабрика-Процкая О. Р. Народная музыкальная культура лемков и русинов Карпатского региона в контексте идентификационных процессов XX – начала XXI веков. Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора искусствоведения по специальности 26.00.01 – теория и история культуры (искусствоведение). Национальная музыкальная академия Украины имени П. И. Чайковского. Министерство культуры и информационной политики Украины. Киев, 2021.

Диссертация является комплексным исследованием, в котором рассмотрена народная музыкальная культура лемков и русинов на границе Украины, Польши и Словакии XX–XXI вв. как системное явление.

Определены приоритетные фольклорные жанры народной музыкальной культуры этих этнических групп Карпатского региона и историческая динамика их бытования. Освещена фольклорная традиция лемков и русинов, ее трансформация и сохранение в современных художественных формах

исполнительства, фестивальном движении, музейном хранении. Осуществлена характеристика общественной и культурной деятельности сообществ и организаций лемков и русинов на региональном, всеукраинском и международном уровнях в Украине и за рубежом.

Ключевые слова: народная музыкальная культура, лемки, русины, художественное творчество, исполнительство, фольклор, общественная и культурная деятельность, музеи, Украина, Польша, Словакия.

SUMMARY

Fabryka-Protska O. R. Folk music culture Lemkos and Ruthenians of the Carpathian region in context identification processes of the XX – early XXI century. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of art history on a specialty 26.00.01 – «Theory and History of Culture» (art history). Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine. Ministry of Culture and information politicians of the Ukraine. Kyiv, 2021.

The dissertation is a complex research in which the folk music culture of Lemkos and Ruthenians on the border of Ukraine, Poland and Slovakia of the XX–XXI centuries is considered. as a systemic phenomenon.

The diverse musical world of the Carpathian border demonstrates the urgency of the issue of identity. In Ukraine, Poland, and Slovakia, the self-identification of Lemkos and Ruthenians within the Ukrainian nation had its differences due to the political system, ideological influences, and cultural interaction.

The main ground for the identity of the Lemkos and Ruthenians is the traditional material and spiritual cultures, which are a powerful consolidating force for national self-determination and self-consciousness. Due to the division of Ukrainian nationality into Ukrainians and Ruthenians and the intensification of assimilation processes, the ethnic minority of Ruthenian-Ukrainians did not form into a strong, united, nationally or ethnically determined community. The policy of merging peoples and cultures has certainly done great damage to Ukrainian traditional culture.

90s of the twentieth century Ruthenian-Ukrainians call the period of democratization of society, the most difficult for them in the history of Slovakia. The population, which for centuries was one whole, was divided into groups: Ruthenians, Ukrainians, Lemkos and Slovaks. The latter group is constantly increasing due to the first two. If such a process of assimilation gains even more momentum, in the future they will disappear completely from statistical surveys. To date, Ruthenians and Lemkos have been and remain separated by administrative borders, which has caused some differences in the processes of their identification in the countries of the Carpathian region.

In the processes of transformation of folk songs and rituals, as well as the interaction of song tradition and creativity, in particular related to the influence of the Slavicization of modern Ruthenian-Ukrainian culture and the Polonization of Lemkos in Poland, their main trends were revealed. The priority folklore genres of folk music culture of these ethnic groups of the Carpathian region and the historical dynamics of

their existence are determined. The folklore tradition of Lemkos and Ruthenians, its transformation, transmission and preservation in modern art forms of performance, festival movement, museology are covered.

The principle of work of amateur choirs is often not the reproduction of the authentic sound of folklore, but its stylization, which does not always preserve the quality of the original and a deep understanding of the spirit of Lemko folk songs. In the musical culture of the Lemkos and Ruthenians, musical folklore is distinguished as a priority value, and its song samples as original artifacts. The main types of cultural activities of these ethnic groups aimed at the creation, reproduction, preservation, dissemination, promotion and use of folk and musical values are also analyzed.

The social and cultural activities of Lemko and Ruthenian societies and organizations at the regional, national and international levels in Ukraine and abroad are described. An important part of the cultural heritage of the Lemkos of Ukraine, Poland and the Ruthenians of Slovakia are archival, museum and library collections, which are the result of active cultural, educational, social, scientific centers and individual enthusiasts not only in Ukraine but also around the world.

Thus, it should be noted that today, despite the tragic pages of history, brutal deportation from their native lands, severe trials of all political regimes, financial difficulties, rapid development of the Carpatho-Rusyn movement, contrary to the assimilation processes (Polonization, Slovakization, Russification) of the Lemko preserved their identity and ethnocultural unity with the Ukrainian people due to musical folklore in all its manifestations, which remains an important catalyst and a factor of self-identification, an important component in the treasury of spiritual culture of Ukraine.

Key words: folk musical culture, Lemkos, Ruthenians, artistic creativity, performance, folklore, social and cultural activities, museums, Ukraine, Poland, Slovakia.

